

**International Records
Management Trust**

**TRANSPARENCY
INTERNATIONAL**

RIPOTI YA WARSHA KUHUSU HABARI KWA AJILI YA UWAJIBIKAJI

**ukumbi wa
British Council Tanzania Auditorium
Machi 27-28, 2000
Dar es Salaam, Tanzania**

**warsha imeandaliwa na
Transparency International Tanzania
kwa kushirikiana na
International Records Management Trust
Rights and Records Institute**

**The
World
Bank**

**•••••••• The
•••••••• British
•••••••• Council**

Ripoti ya Warsha Kuhusu Habari Kwa ajili ya Uwajibikaji

**Imehaririwa na
Dawn Routledge, Piers Cain
na Kimberly Barata**

**Imetafsiriwa na
Saidi Nguba**

**Imesanifiwa na
Jennifer Leijten**

Machi 27 - 28, 2000

**Warsha imeandaliwa na Transparency International
Tanzania kwa kushirikiana na International Records
Management Trust, Rights and Records Institute**

**Imedhaminiwa na
Benki ya Dunia, Danish Trust Fund for Governance
na
British Council Tanzania**

Imechapishwa na International Records Management Trust kwa kushirikiana na Transparency International Tanzania na kudhaminiwa na Benki ya Dunia, Danish Trust Fund na British Council, Tanzania, Oktoba 2000.

Ni marufuku kuchapisha upya ripoti hii yote au sehemu yake bila ya idhini ya maandishi kutoka shirika la international Records Management Trust.

Imetolewa na International Records Management Trust
12 John Street
London WC1N 2EB
Uingereza

Maulizo yoyote kuhusu uchapishaji upya na kupaa taarifa zaidi yatumwe:

International Records Management Trust

RIGHTS AND RECORDS INSTITUTE

12 John Street
London WC1N 2EB

Uingereza

Simu: + 44 (0) 20 7831 4101

Fax: + 44 (0) 20 7831 7404

E-mail: info@irmt.org

<http://www.irmt.org/>

SHUKRANI

Mambo muhimu yaliyojadiliwa katika warsha hii na sisi kuungwa mkono na mashirika mbalimbali. Waandaaji na washiriki wa warsha wanapenda kutoa shukrani zao kwa wadhamini na washirika yaliyotoa fedha kwa ajili ya misaada yao.

Misaada na heshima iliyotolewa na maafisa wa serikali ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, vikundi mbalimbali mashuhuri, Shirika la Transparency International Tanzania, Benki ya Dunia na British Council na Msukumo waliutoa ili kujadili masuala mengi yenye utata, ni mambo ambayo yameifanya warsha hii kuwa yenye matunda mazuri na ya kufurahisha. Waandaaji wangependa kutoa shukrani za pekee kwa watu wafuatao kwa jinsi walivyotoa ushauri wao na msaada: Bw J Rugumyamheto, Katibu Mkuu, Idara kuu ya Utumishi (CSD); Bi R Mollel, Mkurugenzi, Idara ya Usimamizi wa Huduma, CSD; Bw P Mlyansi, Mkurugenzi, Idara ya Utunzaji wa Nyaraka na Kumbukumbu, CSD; Bw AS Kamwela, Mratibu Mkuu wa Mradi wa Kuendeleza Elimu ya Msingi katika Wilaya DBSPE; Bw M Wort, Mshauri Mkuu wa Elimu, Mradi wa DBSPE; Bw I Seushi, Bw E Hoseah na Bw Cooksey, Transparency International Tanzania; Bi H Flanagan, Mkurugenzi Msaidizi (Miradi), British Council; na Bw W Nyarko, Ghana Integrity Initiative (TI Ghana). Pia tungependa kumshukuru Bw Mike Stevens, Meneja Mradi wa Benki Kuu aliyeshughulikia Warsha hii, na Bw Jeremy Pope, Mkurugenzi Mtendaji wa Transparency International, kwa michango yao ya kuisaidia warsha hii. Tunamshukuru kipekee Bi Ameeta Mehta wa British Council kwa Msaada wake katika kipindi chote cha warsha.

Tungependa pia kuwashukuru Wabunge, maafisa waandamizi, wawakilishi wa vikundi mbalimbali na wengine waliochangia kuifanya warsha hii ifanikiwe. Majina yao yameorodheshwa katika ripoti hii.

Pongezi maalum zinakwenda kwa Bibi A Kamba, Kamishna wa zamani wa Utumishi na Serikali Nchini Zimbabwe na Dk Justus Wamukoya wa Chuo Kikuu cha Moi huko Eldoret, Kenya, ambao kama wasingeshiriki warsha hii isingefanikiwa.

*Piers Cain
Mkurugenzi wa Utafiti, Maendeleo na Elimu
IRMT - Rights and Records Institute*

KAMATI YA MAANDALIZI

TI Tanzania

Ibrahim Seushi, Mwenyekiti
Brian Cooksey, Mjumbe wa Bodi
Edward Hoseah, Mjumbe wa Bodi

TI International

Jeremy Pope, Mkurugenzi Mtendaji

Benki ya Dunia

Mike Stevens, Meneja Mradi

Rights and Record Institute, IRMT

Piers Cain, Mkurugenzi Utafiti,
Maendeleo na Elimu
Kimberly Barata, Ofisa wa Utafiti
Dawn Rouledge, Msaidizi wa Utafiti
Angelina Kamba, Mshauri wa Utafiti
Justus Wamukoya, Mshauri wa Utafiti

British Council, Tanzania

Honor Flanagan, Mkurugenzi Msaidizi
(Miradi)
Ameeta Mehta, Ofisa Miradi Msaidizi
Linda Taege, Meneja Mradi

YALIYOMO

DIBAJI	1
UPATIKANAJI HABARI TANZANIA	3
UTANGULIZI	
Hotuba ya Makaribisho <i>Ibrahim Seushi, Mwenyekiti, Transparency International</i>	10
Hotuba ya Ufunguzi <i>Edward Hoseah, Mkurugenzi wa Uendeshaji, Taasisi ya Kuzuia Rushwa</i>	11
Ajenda ya Warsha	13
Orodha ya washiriki	15
KIPINDI CHA KWANZA: Kulinganisha Upatikanaji wa Kumbukumbu na Mahitaji ya Habari	
Utangulizi	17
Wajibu wa Idara ya Utunzaji na Nyaraka na Kumbukumbu katika kutoa Habari na taarifa mbalimbali za Serikali <i>Peter Mlyansi, Mkurugenzi, Idara ya Kuhifadhi Kumbukumbu na Nyaraka, CSD</i>	18
Mradi wa Kuendeleza Elimu ya Msingi Wilayani <i>A Kamwela, Mratibu Mkuu wa Mradi, DBSPE</i>	20
Muhtasari wa Majadiliano	22
KIPINDI CHA PILI: Kumbukumbu na Serikali	
Utangulizi	26
Sheria ilivyo nchini Tanzania kuhusu Kupata Habari: Fikrana maoni <i>Dk Harrison Mwakyembe, Mhadhiri Mwandamizi, Kitivo cha Sheria, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam</i>	27
Muhtasari wa Majadiliano	30
KIPINDI CHA TATU: Njia Zilizopo za Kupata Habari	
Utangulizi	32
Hotuba ya Ufunguzi <i>Joseph Rugumyamheto, Katibu Mkuu, Idara Kuu ya Utumishi Serikalini</i>	33

Muhtasari wa Majadiliano	35
Hotuba ya Ufungaji <i>Joseph Rugumyamheto, Katibu Mkuu, Idara kuu ya Utumishi Serikalini</i>	39
MATOKEO YA WARSHA	
Uchambuzi wa Matokeo ya Uchunguzi	41
Matokeo Muhimu	43
Taarifa kwa Vyombo vya Habari	46
Vyombo vya Habari Jinsi Vilivyoelezea Warsha	48
Nyongeza ya Kwanza: Matokeo Kamili ya Uchunguzi	52
Nyongeza ya Pili: Mifano ya Njia za Kufuata	58
Nyongeza ya Tatu: Mada ya Majadialiano	60

DIBAJI

Serikali inayoendesha mambo yake kwa uwazi inatimiza sharti la msingi la utawala bora. Vile vile serikali inayofuata utawala bora sharti lake moja muhimu ni ushirikishaji wa wananchi. Kwa hayo kutokea, lazima kuwepo na uhuru wa kutoa na kupata habari taarifa mbalimbali.

Katika nchi nyingi, wananchi wanapata taarifa au habari chache tu kuhudu upatikanaji wa fedha kwa ajili ya matumizi na shughuli za umma, jinsi fedha hizo zinavyogawanywa na namna zinavyotumiwa. Uwajibikaji na uwazi ni mambo ambayo kamwe hayawezi kupatikana katika mfumo unaoendeleza ufichaji habari na taarifa na kuweka kila jambo siri. Pale ambapo habari zinafichwa lazima patatokea na hali ya uvutano na kutoaminiana na hatimaye wananchi wataona kwamba serikali yao ndiyo inayosababisha matatizo yao yote.

Nchini Tanzania ni haki ya kikatiba ya kila mwananchi kupashwa habari na kuarifiwa matukio mbalimbali, lakini watu wengi hawatambui haki yao hiyo. Sambamba na hilo watu wengi pia hawatambui namna gani ya kupata habari na taarifa hasa kutoka serikalini. Tatizo moja ni kwamba watumishi wengi wa umma inawawia vigumu kutambua ni taarifa ipi iwe siri na hivyo hawaelewi ni ipi inaruhusiwa kutolewa na ipi hairuhusiwi. Taratibu nyingi za kiserikali zimewekwa ili kuzificha habari na taarifa kuliko kuruhusu watu wazipate.

Serikali ya Tanzania inafanya marekebisho ya muundo na utumishi (Public Service Reform Programme) kwa shabaha ya kubadilisha muundo huo ili uwe na uwezo, ufuata mfumo mzuri na uwe na mwenendo wa kutoa huduma nzuri zaidi na zilizo endelevu kwa wateja wake. Madhumuni makubwa ni kutoa huduma kwa wananchi kwa ufanisi mkubwa licha ya kuwa na bajeti finyu. Kwa kutambua kwamba muundo wako ni wa kutoa huduma, serikali lazima ikubali kuwa itahitajika iwajibike zaidi katika matendo yake na kutokana na hivyo italazimika pia kuwapa nafasi wananchi wahoji hatua mbalimbali ilizochukua kwa niaba yao.

Madhumuni ya warsha za Upashanaji Habari kwa ajili ya Uwajibikanaji (Information for Accountability Workshops) ni wa kuwawezesha wananchi wapate habari zaidi ili kuwa na wanajamii wanaoelewa mambo na hivyo waweze kushiriki zaidi katika shughuli za serikali. Taasisi inayosimamia Haki na Kumbukumbu (The Rights and Records Institute) ya shirika la kimataifa la usimamizi wa kumbukumbu (The International Records Management Trust) na shirika linalopiga vita Rushwa na kutetea uwazi (Transparency International) ni vyombo ambavyo vinafanya kazi kwa pamoja ili kufanikisha lengo hilo.

Warsha ya kwanza ilifanyika Tanzania Machi 27 - 28, mwaka 2000 ili wawezesha maafisa wa serikali kuyatambua na kuyafanyia kazi mahitaji ya msingi ya wananchi kupashwa habari zinazohusu mipango mbalimbali ya serikali. Katika siku ya kwanza ya warsha, washiriki walitakiwa kuchambua tatizo, kulitafakari kwa namna mbalimbali na hatimaye kujua nini cha kufanya. Katika siku ya pili waliangalia njia zilizopo za kuhakikisha namna gani wananchi wanavyoweza kupata habari zaidi za serikali, kwa kuzingatia vilevile kama serkali italazimika au ingependa kutekeleza njia hizo na ni jinsi gani mapendekezo juu ya jambo hilo yanavyoweza kufikishwa mbele. Kazi ya kuhakikisha kuwa wananchi wanapata habari zaidi inahitaji iungwe mkono na serkali lakini pia inahitaji wananchi wadai haki hiyo ya kuarifiwa.

Warsha hiyo ilitoa nafasi ya kujua ni habari na taarifa za aina gani zinazohitajika na wananchi na utaratibu gani utakaotumika kuzitoa habari hizo nchini Tanzania. Hatua nyingine zitakazofuata zitaamuliwa na serikali na wananchi wenyewe wa Tanzania.

Piers Cain
Mkurugenzi wa Maendeleo ya Utafiti na Elimu.
International Records Management Trust, Rights and Records Institute

UPATIKANAJI HABARI TANZANIA (Sehemu ya ripoti ya uchunguzi uliofanyika Novemba 1999)

Novemba 1999 kikundi cha wajumbe kutoka Taasisi inayosimamia Haki na Uwekaji wa kumbukumbu iliyo chini ya Shirika la Kimataifa la Usimamizi wa Kumbukumbu (Rights and records Institute, International Records Management Trust) walichunguza masuala fulani fulani ili kujua ni masuala gani yatafaa kujadiliwa kwenye warsha iliyoandaliwa kujadili kupashana habari ili kuwajibika zaidi katika utendaji kazi.

Kikundi hicho kilifanya mashauriano na watu wengi ili kupata hali halisi ilivyo. Sehemu ya taarifa yao imeonyesha yafuatayo:

WATU NA HAKI ZAO

Ukichukulia Tanzania, kuna sababu ya kuamini kuwa hakuna mwamko miongoni mwa watu kuhusu haki zao. Wengi hawana uwezo kifedha kudai haki hizo mahakamani. Kwamba haki za binadamu ni msingi wa demokrasia, nchi haiwezi kuwa ya kidemokrasia kama watu wengi hawafahamu haki na wajibu wao. Katika hali hiyo, wananchi watazugwa kwa manufaa ya watawala wao.¹

Kulikuwa na kukubaliana kwamba wananchi wengi hawafahamu haki zao. Wasemaji wa umma, ikiwa ni pamoja na mashirika yasiyo ya kiserikali, vyombo vya habari na wanasheria wakujitolea wamekuwa wakielezea kuhusu haki za wananchi na wananfanya kazi kubwa ya kukusanya habari na takwimu kuzisambaza. Hata hivyo, wananchi wengi Tanzania huishi vijijini na shughuli nyingi za vyombo vya habari, msaada wa kisheria na vyama vingi vya kujitolea hupatikana na kwenye miji mikuu ya mikoa pekee. Kwahiyo redio ndiyo chombo pekee kwa wananchi vijijini kupata habari.

Harakati za kuwaelimisha wananchi juu yahaki zao ni nyeti kwa sababu wakati utaratibu huo unawezekana mijini, huko vijijini siyo rahisi. Lazima ufanyike utaratibu kwamba elimu hiyo inasambazwa kwa wananchi wote.

KUTOA HABARI

Kila raia ana haki ya kupata habari, lakini watumishi wa umma hawawajibiki kutoa taarifa hizo kwa wananchi. Ibara ya 18, kipengere cha pili (sehemu ya tatu inayohusu Haki na Wajibu) katika Katiba ya Jamhuri ya Muungano, inasema:

Kila raia anayo haki ya kupewa taarifa wakati wote kuhusu matukio mbalimbali nchini na duniani kote ambayo ni muhimu kwa maisha na shughuli za wananchi, na pia juu ya masuala muhimu kwa jamii.

¹ Andrew J Chenge 'Serikali na haki za msingi na uhuru Tanzania'. Sura kwenye kitabu cha Chris Maina Peter na Ibrahim Hamis Juma, *Fundamental Rights and Freedoms in Tanzania* (Dar es Salaam: Mkuki and Nyota Publishers, 1998):6.

Haki na uhuru kama ilivyotajwa katika sehemu ya III ya Katiba ni mambo ya msingi na ambayo huweza kutetewa mahakamani.

Imekubalika kwamba wananchi wengi mijini wanafahamu kwamba ibara ya 18 ya Katiba ipo, lakini wachache wanajua jinsi ya kuitumia kupata habari kuhusu haki zao. Hakuna miundo mbinu inayomwongoza mwananchi kupata habari za serikali. Sheria ya kuhifadhi nyaraka za taifa (National Archives Act) inaeleza juu ya haki ya mwananchi kuweza kutazama kumbukumbu za taifa zenye umri wa miaka 30. Kumbukumbu hizo zinawekwa na kutunzwa kwa muda mrefu katika hifadhi ya taifa chini ya Mkurugenzi Kumbukumbu na Nyaraka Taraifa na makumbusho Idara ya Utumishi wa Serikali. Sheria imeandikwa kupendekeza kwamba miaka 30 iliyowekwa kuzuia taarifa za serikali zisionekane ipungue kuwa miaka 25, lakini pendekezo hili halijakubaliwa. Hivi sasa, jengo la hifadhi ya taifa ya nyaraka limejaa na kwa kweli hakuna chochote kilichoingia toka mwaka 1973. Matokeo yake ni kwamba, taarifa nyingi zinazopaswa kuwa katika hifadhi ya taifa bado ziko kwenye wizara na hivyo haziwezi kupatikana kwa wananchi wa kawaida.

Mtazamo kwamba raia ana haki ya kufahamu maamuzi ya serikali na utekelezaji wake (kama vile taarifa zilizo na umri wa chini ya miaka 30) hauungwi mkono sana na watumishi wa serikali. Rhoda Howard, mwandishi wa masuala ya haki za binadamu anabainisha:

Katika hali yoyote, katiba ni mwongozo wa dhamira ambapo kufuatwa kwake kunakubalika tu pale inapoheshimiwa na pale penye vyombo madhubuti vya kusimamia utekelezaji wake.²

Kuna nafasi ndogo sana ya vyombo vilivyopo kuhakikisha kwamba serikali inawezesha wananchi kufahamu shughuli zake. Kanuni za Utumishi na utendaji kazi Serikalini chini Tanzania zilizotolewa na Idara Kuu ya Utumishi Serikalini Juni 1999. Sehemu ya III, kifungu cha 5 cha taratibu izo kinaeleza juu ya suala la kutoa habari. Kinasema:

- i) *Mtumishi wa Serikali hatatumia maandhishi, barua au nyaraka au taarifa ambazo amepata kutokana na kazi yake kwa manufaa yake.*
- ii) *Watumishi wa serikali hawatazungumza na vyombo vya habari kuhusu kazi zao au taratibu za serikali bila ya kupata ruhusa inayomwezesha kufanya hivyo.*
- iii) *Habari zitatolewa na maofisa walioruhusiwa waliopewa mamlaka ya kufanya hivyo kwa mujibu wa taratibu zilizowekwa.³*

Ingawa masharti hayo ya kuzuia kutoa habari inabidi yawepo, hakuna masharti yanayofanana nayo kuhusu namna ya kutoa habari. Matokeo yake raia au wawakilishi nao wanapohitaji kupata habari kutoka kwa watumishi na serikali, maswali yao hugonga ukuta.

Wanasheria wameitaka Tume ya Marekebisho ya Katiba kuongeza kifungu katika katiba kinachompa mwananchi haki ya kupata habari. Ili kuwe na mafaninikio, kifungu hicho kiwe na nguvu kwa kuwepo miongozo na taratibu za kurahisisha jambo hilo.

² Quoted in: Andrew J Chenge. 'Serikali na haki za misingi na uhuru Tanzania.' Sura kwenye kitabu cha Chris Maina Peter na Ibrahim Hami Juna, *Fundamental Rights and Freedom in Tanzania*. (Dar es Salaam: Mkuki and Nyota Publishers, 1998):6.

³ Civil Service Department, The United Republic of Tanzania. *Code of Ethics and Conduct for the Public Sector Tanzania*. June 1995:5

HABARI NA VYOMBO VYAKE

Utaratibu wa kutoa taarifa kwa vyombo vya habari hautoshelezi. Kifungu juu ya utoaji habari katika kanuni za utumishi na utendaji kazi serikalini nchini Tanzania kinaeleza wazi kuwa ‘taarifa rasmi itatolewa kwa vyombo vya habari na maafisa waliopewa mamlaka ya kufanya hivyo kwa mujibu wa taratibu zilizowekwa’ utaratibu uliowekwa. Mahojiano na wawakilishi wa vyombo vya habari yanaonyesha kwamba hakuna maandishi rasmi yanaonyesha ukweli wa jambo hili. Wanataaluma ya habari wanatazamiwa kutegemea habari kutokana na taarifa rasmi za serikali. Hata hivyo, maafisa katika wizara siyo waandishi wa habari na habari wanazotoa hazifai.

Kama waandishi watataka kufuatilia jambo fulani kwa undani, wanatakiwa wapeleke maswali kwa barua rasmi na wasubiri majibu baadaye, lakini mara nyingi hawayapati. Haja ya serikali kujibu swali ni kwa maelewano na siyo jambo la lazima. Wawakilishi wa vyombo vya habari wataomba kumhoji ofisa na watakubaliwa kufanya hivyo. Lakini mafanikio yao yanategemea kwa kiasi kikubwa uhusiano wao na wafanyakazi ndani ya vyombo vya serikali.

Baraza la Habari Tanzania linajaribu kutatua kipingamizi hiki kwa kuorodhesha matukio yanayoonekana kuwa yanazuia utoaji wa habari zenye manufaa kwa wananchi na zenye umuhimu. Baraza hufanya mapitio ya orodha hiyo na kuchunguza wahusika, mashirika, na vyombo vya kiserikali kuhusu mwenendo wao na vyombo vya habari. Taarifa za uchunguzi huo hutangazwa hadharani na vyombo vya habari.

UJENZI WA MTANDAO USIO RASMI

Mitandao isiyo rasmi ya kubadilishana habari ndiyo njia bora ya uhakika ya kupata habari katika jamii. Kama mwananchi hana uwezo wa kufikia mtandao wa habari, basi itakuwa vigumu kwake kupata habari.

Mitandao ina kazi kubwa kuianzisha na kuifanya itumike. Umadhubuti wa habari zinazopatikana na uharaka wa upatikanaji wake unaweza kutegemea uhusiano uliopo. Watu wasio na nyenzo za kuaminika hutegemea habari za kubuni na tafsiri potofu. Kwa mfano, lawama nyingi zimetolewa kwa vyombo vya habari vya Tanzania kwa kuandika habari zisizo na ukweli. Uandishi mbaya ni matokeo ya mafunzo duni. Lakini pia inaonyesha kwamba habari za ziada hazikuweza kupatikana ili taarifa inayoandikwa iwe sahihi zaidi kwa habari ambazo ndiyo kwanza zinaanza kutokea.

Hata ukiwepo mtandao, habari fulani fulani zina ugumu kuzipata, la sivyo kuzikosa kabisa taarifa. Mfano mzuri ni hesabu za pato la taifa na ripoti ya Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikalini. Ingawa taarifa hizi zinachapishwa kwa ajili ya wabunge, ni kazi ngumu kupata nakala yake hata kutoka ofisi ya mpiga chapa na serikali. Habari za matumizi ya fedha ndizo zinazotafutwa sana. Vikundi vya Kijamii vinahitaji taarifa za matumizi ya serikali ili kufahamu kipaumbele cha serikali na kujua ni matatizo gani hayapewi msukumo unaotakiwa.

Vyama visivyo vya kiserikali vya kitaifa na kimataifa vinatumia fedha nyingi kukwepa vikwazo vingi ili vipate habari za serikali na kukusanya taarifa zao wenyewe. Kwamba wanatumia muda mrefu kuangalia taarifa za mashirika mengine ni ushahidi kwamba hawana njia nyingine za kupata habari. Kama mashirika yasiyo ya kiserikali yanashindwa kupata habari ambazo yanataka, na hata kwa kupitia mashirika mengine, mara nyingi yanatumia vyombo vya wafadhili kushurutisha serikali kutoa habari hizo.

NJIA RASMI ZA KUKATA RUFANI

Ni watanzania wachache wanaofahamu haki yao ya kutoa malalamiko. Wananchi wengi wanahofu kwamba kulalamika kutawafanya wafahamike wazi. Hakuna namna ya kufahamu nani mwenye uwezo fulani na hakuna uhakika wa matokeo ya kulipiza kisasi yatakayofuata. Watu wanapolalamika ni dalili kwamba wamefikia hatua kwamba hawana cha kupoteza na lolote na litokee.

Tume ya Kudumu ya Uchunguzi ni chombo cha serikali kinachofanya kazi kama msuluhishi. Lakini siyo chombo kilicho huru. Rais anamteua mwenyekiti wake, na wajumbe siyo zaidi ya wanne amabo huwajibika kwake moja kwa moja. Rais halazimiki kufuata mapendekezo ya Tume, kwa kuwa wajibu wa Tume unafafanuliwa vizuri kwenye katiba. Vilevile, utaratibu wa kukata rufani kwa Tume haueleweki vizuri. na Tume pia haifuati taratibu zilizo wazi; na taarifa za kazi yake hazichapishwi hadharani. Matokeo yake ni kwamba, ni mara chache mahakama zinaheshimu maamuzi ya Tume.

Chombo cha kufuatilia maadili kiliundwa 1998. kinafanya kazi chini ya idara ya Utumishi kwa mujibu wa Sheria ya Utumishi Serikalini, hivyo kuifanya Idara ya Utumishi Serikalini kuwa mdhibiti wa maadili ndani ya serikali nzima. Kazi ya chombo hicho ni kuinua maadili mema katika utumishi wa serikali. Pamoja na kujitangaza kwenye magazeti, chombo hiki hakifahamiki nje ya serikali. Kazi ya chombo hiki ni kuinua maadili katika utumishi wa serikali na kujaribu kubadili tabia ya serikali. Ili kufikia lengo hilo, chombo hicho huchapisha taratibu za utumishi ili watumishi wa serikali wafahamu wanavyotakiwa wafanye. Kifungu kinachohusu utoaji wa habari kilielezwa mapema. Chombo hicho pia kinachunguza tabia za watumishi. Na karibu barua zote za malalamiko zinatoka kwa watumishi haohao wa serikali. Chombo hicho hutoa taarifa kuhusu ni malalamiko mangapi yametolewa, mangapi yamechunguzwa, maelezo jinsi yalivyotatuliwa, na yapi yamekatiwa rufani. Taarifa hii siyo kwa ajili ya umma.

Gazeti la binafsi la *MAJIRA*⁴ huchapisha malalamiko ya wananchi kwa serikali. Wananchi wanatuma barua kwa gazeti hilo ambazo huchapishwa bila kuhaririwa kufuatana na masuala mbalimbali ya jamii. (Alhamisi ni masuala ya siasa, Ijumaa ni utamaduni na elimu, Jumamosi ni huduma za jamii na kadhalika). Kazi hii haina matokeo ya kuridhisha. Ingawa gazeti hilo linajaribu kuishinikiza serikali kwa niaba ya wananchi, barua hizo mara chache hupata majibu. Idara ya uchunguzi ya serikali kila siku huangalia majira na kuona malalamiko na mashitaka hayo na kuyafanyia uchunguzi. Mkurugenzi anadai kuwa kuwa malalamiko yanayochapishwa yanafuatiliwa. Lakini, idara haiwasilishi matokeo ya uchunguzi huo kwa chombo chochote, hata vyombo vya habari.

⁴ Majira linatoa nakala zipatazo 45,000. Hata hivyo idadi inashuka kutoka 100,000 kutokana na kupanda bei. Nyongeza ya bei inatokana na serikali kutoza kodi ya karatasi za kuchapa magazeti. Kuna uvumi kwamba hizo lilifanywa ili kuyaondoa baadhi ya magazeti kwenye biashara hiyo.

UTAMADUNI WA USIRI

Usiri hauendi pamoja na Demokrasia.⁵

Tabia iliyoenena ya usiri ni kikwazo cha kuleta mabadiliko. Karibu theluthi mbili za taarifa za serikali ni za ‘siri’ na hakuna utaratibu unaojulikana wa kuzifanya zisiwe za siri. Ukichukulia idadi ya taarifa za siri zilizopo, kuna kila sababu ya kuamini kwamba sheria inayohusu ya Siri za Serikali inatafsiriwa visivyo au inatumika vibaya. Hii pengine inatokana na jinsi mfumo wa serikali unavyofanya kazi. Taarifa zisizo za siri (kwa mfano zile za wazi) zinakwenda polepole katika mtiririko wa kazi serikalini, wakati zile za siri zinafanyiwa kazi kwa haraka zaidi. Zaidi ya hapo masijala ya siri huwa na ufanisi zaidi kuliko masijala za wazi. Matokeo yake ni kwamba utawala unaruhusu taarifa nyingi ziiitwe za ‘siri’.

Serikali zina haki ya kuzuia taarifa zisijulikane kwa sababu za kisheria, kiusalama na kadhalika. Lakini uwazi na uwajibikaji hauwezi kufikiwa ukiwepo mtindo wa usiri mkubwa usio na sababu. Kama mtumishi wa umma anafanya kazi kwa niaba ya wananchi, watu hao wana haki ya kufahamu hatua gani zimechukuliwa na kwa sababu gani. Kama jambo hilo halikufanyika hakuna maana ya kutafuta utaratibu utakaohakikisha kupatikana habari au taarifa za serikali kwa umma.

Sheria

Serikali imetangaza azma yake ya kuwajibika zaidi kwa raia wake. Sheria nyingi zilizopo zinazoruhusu upatikanaji taarifa kwa wananchi bado hazijafanyiwa marekebisho na zinaweza kwenda kinyume na malengo ya ukweli, uwazi na uwajibikaji. Ipo haja kubwa ya kufanya mapitio ya sheria hizo na kuzirekebisha.

Kwa mfano, kukutwa na taarifa za siri ni kosa la jinai endapo mtu huyo hana mamlaka ya kuwa na taarifa hizo. Mfano mmoja wa jambo hili ni mwandishi wa habari wa kujitegemea na mfanyabiashara mdogo aliyepatikana na barua ya siri iliyoandikwa Mkuu wa Mkoa. Barua hiyo ilikuwa na maelekezo ya kumnyima leseni ya biashara kwa sababu zisizoeleweka. Mwandishi wa habari huyo aliipata barua hiyo na kumfungulia.

Mkuu wa Mkoa mashitaka mahakamani yanayohusiana na rushwa. Lakini, kwa kuwa barua hiyo ilikuwa imebandikwa muhuri wa siri, alikamatwa yeye kwa kukutwa na nyaraka za siri.

MABADILIKO YA MTAZAMO KUHUSU UPATIKANAJI HABARI TANZANIA

Sera, sheria na viwango vinavyotakiwa kwa ajili ya taarifa za serikali kuwafikia wananchi ni mambo ambayo yameboresha katika nchi nyingi zilizoendelea lakini kama yakianzishiwa nchini Tanzania yanaweza yasiwe na mafanikio. Jumua ya kimataifa lazima iwe wazi na uhakika ni kwa kiwango serikali inatakiwa ifanye mambo yake wazi zaidi kulingana na hali halisi ilivyo na uwezo uliopo. Serikali zisishurutishwe kuchukua hatua za kuleta uwajibikaji ambazo siyo rahisi kuzitekeleza. Mkazo uwekwe katika kuhakikisha kuwa miundo iliyopo inatosha kuendeleza mabadiliko kwa upana zaidi ili kufanikisha juhudi za kuondoa umasikini na dhamira madhubuti ya kuendeleza mipango kama hiyo.

⁵ Tony Harris, Mkaguzi Mkuu, Australia alipokaririwa kwenye makala inayoitwa ‘Mkaguzi Alaumu Siri za Serikali’. *Gazeti la Sunday Telegraph* (Australia) Desemba 20, 1998.

Nchini Tanzania, jamii kwa jumla ina matazamio ya chini sana kutoka serikali. Wengi waliohojiwa wanasema watu wanajihangaisha kwa ajili ya kuishi peke yake kwa kupata mahitaji yao yaliyo muhimu na hivyo uwajibikaji siyo jambo la msingi. Warsha hii itajadili njia za kuwahamasisha wananchi juu ya uhusiano uliopo kati upatikanaji taarifa na habari na uwezo wa kujitosheleza na mahitaji ya msingi kwa kuwafanya washiriki zaidi katika mipango ya serikali.

Wakati serikali inatambua kwamba wananchi wanahitaji taarifa na habari, maofisa wengi wa serikali hawako tayari kuwawezesha wananchi wapate taarifa za serikali au nyaraka mbalimbali. Wengi wameonyesha wasiwasi wao wakisema kuwa kwa vile serikali inafanya maamuzi kwa niaba ya wananchi, kuwawezesha wananchi kupata habari siyo jambo la muhimu. Watetezi wa jamii lazima wafanye kazi ya ziada kwa kushirikiana na serikali na wafadhili ili mabadiliko ya maana yafikiwe.

UMUHIMU WA WARSHA KWA MABADILIKO YA MUUNDO WA UTUMISHI WA UMMA NCHINI TANZANIA

Wananchi wanalazimika kufahamu serikali yao inavyofanya kazi kwa sababu imepewa mamlaka kuchukua hatua mbalimbali, kwa niaba yao. Zaidi ya hapo, wanajamii wanapaswa kutoa maoni juu ya mapendekezo yoyote ya mabadiliko ya utoaji huduma za kijamii yanayohusu maisha yao. Serikali hapo itapata ridhaa ya wananchi ambao watashiriki kikamilifu katika mipango yote ya kutaka kuleta mabadiliko. Kipimo kimojawapo cha mafanikio ya mabadiliko ya utoaji wa huduma za serikali ni kujenga mfano mzuri wa mashauriano utakaotoa nafasi ya kila mwananchi kutoa mchango wake na mawazo katika hatua mbalimbali. Ili jambo hilo liwezekane, ni lazima milango ya kubadilishana mawazo iwe wazi, ikiwa ni pamoja na kufahamu taarifa gani zinapatikana, namna ya kuzipata na namna ya kuilalamikia serikali kama habari zinafichwa.

Mwaka 1991, serikali ilianzisha mpango wa mabadiliko ya muundo wa utumishi na utekelezaji kazi wa serikali (CSRP). Madhumuni ya mpango huo ni kuwa na watumishi wachache, wanaolipwa vizuri na wenye ufanisi wa hali ya juu katika utumishi wa serikali. Pamoja na mafanikio katika muundo, ni machache tu yaliyotekelezwa ili kufanyahuduma za serikali ziwe bora zaidi.

Matokeo yake ni kwamba serikali imeamua kuanzisha mpango mkubwa wenye shabaha pana zaidi na matokeo ya muda mrefu - marekebisho ya utumishi wa umma (PSRP). Madhumuni ya mpango huo ni kubadili utumishi wa umma uwe wenye uwezo, mbinu na utamaduni wa kuhudumia wananchi ipasavyo na kuwa na uwezo wa kuendelea kuwa bora. Kwa mujibu wa mpango wa utekelezaji wa Benki ya Dunia.⁶

PSRP inatakiwa ifanye utendaji wa serikali kuwa bora kwa wananchi wote, vikundi na sekta binafsi. Itainufaisha jamii kwa kukuza ubora, uwezo na matokeo mazuri ya huduma za umma. Mpango huo utanufaisha pia sekta binafsi kwa kuboresha sera na mazingira ya utendaji, kuhakikisha kwamba nyenzo za umma zinatunika kuinua na kusambaza huduma muhimu za jamii ikiwa ni pamoja na kujenga miundombinu ya kiuchumi. Zaidi ya hapo, mpango huo utahakikisha kuwa walipa kodi wanapata kutoka serikalini

⁶ Tanzania – Mpango wa marekebisho ya muundo wa utumishi wa umma. Hati iliyoandaliwa Mei 14, 1999. Tarehe iliyopangwa ya kufanya tathmini: Juni 1999. <http://www.worldbank.org/pics/pid/tz60833.txt>

huduma wanazolipia kwa mpango mzuri, uwazi na yenye kuwajibika kutoka mameneja wa huduma za jamii. Vilevile, mpango huo utaimarisha utendaji bora wa kazi za serikali. Utanufaisha pia watumishi wa serikali kwa kuinua mapato yao yaende sambamba na kazi zao na utendaji, kuinua hadhi yao na haki katika ajira na utumishi wa umma, kuweka mazingira yao katika hali bora zaidi na kuwapa hadhi inayostahili.

PSRP itahitaji zaidi ya miaka 10 kuendeleza juhudi hizo. Shabaha ni kutoa huduma bora kwa wananchi kwa gharama nafuu.

Mpango utahitaji njia kadhaa za utekelezaji na hatua ambazo zitahakikisha kwamba malengo yaliyokusudiwa yanafikiwa inavyotakiwa. Hata hivyo, malengo ya utendaji mara nyingi yanaelekezwa ndani ya serikali yenyewe kuliko kwenye uwezo wa wananchi kupata mahitaji yao ya msingi baada ya kuboresha utoaji wa huduma. Mpango huo pia hauhoji “Ni kwa vipi serikali itaboresha utoaji huduma ikiwa wananchi hawawezi kuuliza maswali ya msingi juu ya huduma hizo”?

Kwa kutambua kwamba ni chombo cha kutoa huduma serikali itabidi ikubali kwanza kwamba sharti la kuwajibika litaongezeka, na matokeo yake ni kuruhusu wananchi wahoji juu ya hatua zinazochukuliwa na serikali kwa niaba yao.

Warsha hii itaipa serikali mahali pa kuanzia kuamua ni taarifa zipi zinahitajika ili kuonyesha uwajibikaji na hivyo, nitaarifa za aina gani na utaratibu upi utumike kuendeleza uwazi katika utoaji huduma. Vilevile itawezesha wanajamii na walengwa kuweza kuamua wanahitaji taarifa zipi kutoka serikalini ili kuhakikisha? Sekta ya umma inawajibika na kujenga imani katika huduma za jamii. Warsha inatoa fursa kwa serikali kutambua maeneo ya sheria yanayopaswa kurekebishwa. Zaidi ya hapo, kuna uwezekano wa kuungwa mkono zaidi na kupata ushiriki katika mpango huo wa kuleta mabadiliko.

UTANGULIZI - Karatasi maalum

Hotuba ya makaribisho ya Mwenyekiti wa Transparency International, tawi la Tanzania, Ibrahim Seushi

kwenye ufunguzi wa warsha kuhusu Habari kwa Uwajibikaji, tarehe 27 - 28 Machi, 2000, ukumbi wa British Council, Dar es Salaam

Mabibi na Mabwana,

Kwa ridhaa yenu, naomba niseme machache kabla hatujaanza shughuli zetu. Nasema 'Karibuni Sana' kwa wenzetu kutoka nje ya Tanzania.

Nawakaribisha pia Watanzania wenzangu, Waheshimiwa wabunge na asanteni wote kwa kupata nafasi kujumuika nasi leo.

Warsha yetu inahusu 'Habari kwa Uwajibikaji'. Tujikumbushe kwanza kwamba nguvu ya umma hushikwa na kutumiwa kwa dhamana kutoka kwa wananchi. Huu ndio msingi katika utawala wa sheria na demokrasia. Bila uwajibikaji, hatuwezi kupima kama kiwango cha imani ya wananchi kwetu kinastahili. Kwa kweli utendaji umeonyesha kwamba pasipokuwa na uwajibikaji, ama kwa kutofanyika au kutodaiwa, mara nyingi mamlaka ya umma huweza kuvurugwa na kutumiwa kwa manufaa ya kibinafsi.

Habari zinazohusu uwajibikaji zinapaswa kutolewa na watumishi wa serikali kwa wananchi ikiwa kama haki yao. Pande zote zina wajibu wa kutoa na kupata habari hizo.

Habari zinazotolewa zinaweza kuwa za kiutawala, fedha, utendaji za kisheria na kiundeshaji.

Warsha yetu itatumia mfano Mpango wa Elimu ya Shule ya Msingi Wilayani Kinondoni kuelekeza majadialiano, vile vile tutatumia uzoefu wetu binafsi.

Kwa pamoja tuna lengo moja na wajibu wa kuifanya warsha hii iwe ya mafanikio na kupanda mbegu za uwazi na uwajibikaji kwa manufaa ya siku zijazo. Kwa maneno haya machache, namwomba mgeni wetu rasmi Bwana Edward Hoseah, Mkurugenzi wa Uendeshaji wa taasisi ya Kuzuia rushwa atufungulie warsha hii.

Karibu Bwana Hoseah!

Hotuba ya ufunguzi ya Meja-Jenerali Kamizima Mkurugenzi Mkuu wa Taasisi ya Kuzuia Rushwa iliyosomwa na Mkurugenzi wa Uendeshaji wa Taasisi ya Kuzuia Rushwa, Bwana Edward Hoseah.

Mabibi na Mabwana,

Naanza kwa kuwakaribisha Wabunge wote, wananchi na watumishi wote waandamizi wa serikali washiriki wa warsha, wasikilizaji na wataalamu wa ndani na nje ya nchi kwenye warsha hii ya kwanza duniani inayohusu Habari na Uwajibikaji. Bila shaka wote tunatambua heshima kwa nchi yetu kuchaguliwa kuwa wenyeji wa mkutano huu muhimu. Mnakaribishwa wote.

Uendeshaji mzuri, uwajibikaji na uwazi ni misingi muhimu ya utawala bora. Kufuatwa kwa misingi hiyo kutaimarika kama tutaanzisha shughuli zinazotakiwa na mifumo mizuri. Kwa siku mbili zijazo tutajadili mada muhimu na ambayo mara nyingi inaachwa: kuimarisha uwezo wa raia kupata habari kutoka serikalini.

Hiki siyo kitu kinachoweza kutolewa kutoka juu na serikali au jamii ya kimataifa. Bila kuwa na mahitaji ya habari kwa jamii, shughuli za uwajibikaji na mbinu za kupambana na rushwa zitashindwa kwa sababu watumishi wa serikali watakuwa hawana msukumo unaotakiwa katika kutunza miundombinu ya habari inayohitajiwa kudumisha uwazi. Jambo hili linapaswa liamuliwe na sisi Watanzania wenyewe.

Warsha hii itajadili matatizo na namna ya kuyatanzua. Kwa mfano, mwananchi atakata vipi rufani kuhusu uamuzi fulani au ni kwa vipi wataimarisha uwajibikaji kupitia wawakilishi wao? warsha itachunguza ni kwa namna gani wananchi au wawakilishi wao wataweza kupata habari moja kwa moja. Kwa ufupi, madhumuni ya warsha ni kuhimiza kuanzishwa jamii inayofahamu mambo. Ikiwa na habari, jamii na wananchi binafsi na wawakilishi wao watatetea haki zao za msingi, na kuweza kuzitaka serikali zao zito maelezo na kusaidia kugundua rushwa na wizi.

Katika siku mbili tunahitaji kufikiria masuala mazito. Itabidi tujiulize tutawezaje kuboresha uwezo wetu wa kupata habari za serikali? Hii ina maana gani hasa? Kuna uhusiano gani kati ya raia na dola na ni kwa kiasi gani upatikanaji wa habari huwa unaendeleza mahusiano kati ya raia na dola?

Kuna sababu nne kwa nini wananchi wanahitaji mtandao bora zaidi wa habari za serikali:

- 1 kwa sababu ni raia wa nchi iliyo huru.
- 2 kwa sababu bila habari huwezi kuwa na serikali yenye kuwajibika. Utajadili vipi ikiwa hujui hoja mbalimbali?
- 3 kama unazo habari unaweza kuamua vizuri na kutunga sheria zinazofaa.
- 4 inasababisha kuwa na serikali yenye uadilifu.

Zaidi ya hapo, shughuli za biashara zinahitaji kupatikana habari, sharti muhimu kwa uchumi imara na kuhakikisha kwamba makampuni ya Tanzania hayaonewi na yale ya nje ya nchi ambayo yanapewa taarifa mbalimbali na serikali zao.

Jambo la maana zaidi, wananchi wanahitaji kuwa na imani na vyombo vyao vya dola. Warsha lazima ifikirie siyo kitu gani kinatakiwa peke yake, bali pia kitu gani kinafaa zaidi kwa Tanzania. Lazima pia tuelewe mipaka ya yale tunayoweza kufanya. Kwa mfano, uzoefu wa nchi nyingine umeonyesha kwamba hata pale kwenye sheria zinalinda uhuru wa kutoa habari, mambo siyo mazuri sana. Miundo ya kisasa zaidi ya uhuru wa habari, sheria inaweza kufanya kiasi tu. Sheria inaweza kutoa msukumo kwa Idara ya Utumishi Serikalini itoe habari kwa kuboresha taratibu, lakini sheria haziwezi kubadilisha utamaduni wa usiri kuwa utamaduni wa uwazi. Kuna tofauti kati ya uwazi katika utendaji na kuwa na watumishi wa serikali wenye kujiamini kutoa habari.

Pamoja na hayo, serikali haina budi kukubali juu ya umuhimu wa vyombo vya umma kueleza nini vinafanya. Katika warsha hii tutachunguza kwa makini mpango wa serikali wa kuzisaidia shule za msingi kama mfano ulio hai. Mwishowe tutaona kwamba, kurahisisha upatikanaji habari za serikali ni jambo zuri linaloongeza ufanisi na manufaa kwa mwananchi wa kawaida.

Tatizo kubwa katika kutekeleza sera ya upatikanaji habari kwa urahisi ni kwamba serikali haitambui uwezo wa wananchi kufasiri habari. Hii siyo kweli. Wananchi wanaweza kufikiri wenyewe na hakika wananchi wanahitaji habari ili waweze kushiriki kikamilifu katika mijadala ya sera za maendeleo.

Hata hivyo, kuboresha upatikanaji habari hakuna maana kila habari ipatikane kwa wananchi mara moja. Serikali inahitaji muda ili ifikiri cha kufanya. Pamoja na hayo, serikali isizue habari mpaka Bunge lijadili sera. Badala yake, baada ya kuwa na mawazo yake, serikali inapaswa itoe habari hizo ili kila mmoja aweze kushiriki mjadala wa sera hizo.

Mwisho, tukumbuke kuwa ukosefu wa habari au ukosekana uwezo wa kutoa takwimu mara kwa mara kuna ubaya wake kuliko kuwepo kwa takwimu hizo. Kama karatasi muhimu haionekani, utawala unaonekana kama unabana habari. Mara nyingine kuficha jambo kunaitolea aibu serikali na sifa mbaya kuliko kukubali mara moja kwamba limefanyika kosa.

Katika kujadiliana, tukumbuke shinikizo la serikali ya uwazi linaletwa na serikali yenyewe, lakini shinikizo la uhuru wa habari linatoka kwa wananchi na kusionzwa na mahakama.

Katika kufunga, naomba nimshukuru Bw Joseph Rugumyamheto, Katibu Mkuu, Idara Kuu ya Utumishi wa Serikali, na Bw Ibrahim Seushi, Mwenyekiti wa Transparency International Tanzania kwa kukubali kuwa mwenyekiti wa warsha hii. Zaidi ya hapo, nashukuru Transparency International Tanzania na International Records Management Trust kwa kuiteua Tanzania kufanyikwa warsha hii. Uhusiano wa karibu wa IRMT na TI umefanikisha kwa kiasi kikubwa warsha hii. Naishukuru pia British Council kwa kusaidia kuandaa warsha hii. Mwisho, nawashukuru washiriki na wajumbe toka nchi za nje na naamini mtakuwa na warsha ya mafanikio kwa siku mbili zijazo na maisha mazuri nchini kwetu. Kwa haya, natangaza kuwa warsha kuhusu Habari kwa Uwajibikaji sasa imefunguliwa rasmi.

Asanteni.

AJENDA YA WARSHA

Warsha kuhusu Habari kwa Uwajibikaji/Tanzania		
SIKU YA KWANZA		
<i>Registration</i>		
2:30 - 3.00		
3.00 – 4.30	Bw I Seushi, Mwenyekiti, Transparency International Tanzania	Hotuba ya makaribisho ya Mwenyekiti wa Warsha
	Meja Jenerali Kamazima, Mkurugenzi Taasisi ya Kuzuia Rushwa.	Hotuba ya Ufunguzi
	Bibi A Kamba, Mtoa Ushauri	Utangulizi/Zoezi la Mwanzo
<i>Chai/Kahawa</i>		
4.30 – 5.00		
5.00 – 5.15	Bw P Mlyansi, Mkurugenzi Idara ya usimamizi wa Kumbukumbu na Nyaraka, CSD.	Wajibu wa Idara katika kutoa habari za kiserikali.
5.15 – 5.30	Bw A S Kamwela, Mkurugenzi Mkuu wa Mradi, DBSPE	Kuwasilisha maelezo ya mradi wa DBSPE, ulio chini ya Wizara ya Elimu.
5.30 – 7.00	Bibi A Kamba, Mtoa Ushauri (Kujigawa katika vikundi).	<p>Kipindi cha kwanza: <i>Kulinganisha kumbukumbu na mahitaji ya habari</i></p> <p>Vikundi:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kikundi cha mradi: ni habari gani mradi hutoa? Nani anahusika kuzitoa. Zinawekwa wapi? Nani anaweza kuzipata? • Kikundi cha wanajamii: habari gani zinahitajika kutoka kwenye mradi? <p>Majadiliano - tofauti ziko wapi? Je, wanajamii wanataka kupata kumbukumbu ambazo tayari zipo? Nini wanachokihitaji ambacho hakikutajwa. Ni habari gani wananchi wanastahili kuzipata.</p>

Madhumuni ya Kipindi cha Kwanza:

- kuufamu mradi wenyewe
- kufahamu kumbukumbu mradi unatoa
- kufahamu habari gani watu wanazitaka
- kufahamu ni kumbukumbu gani zinatoshleza mahitaji hayo

<i>Chakula cha Mchana</i>		
7.00 – 7.45		
7.45 – 8.00	Dk H Mwakyembe, Kitivo cha Sheria, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam	Upatikanaji habari na sheria zilivyo
8.00 - 9.00	Bibi A Kamba, Mtoa Ushauri (Kujigawa katika vikundi).	<p>Majadiliano ya Kipindi cha Pili:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Je serikali inalazimika kutoa habari? (Kukabiliana na utamaduni wa usiri). • Serikali imejipa dhima ya kuboresha huduma ya elimu kwa mwananchi. Kwa nini basi ni vigumu kupata habari kuhusu huduma hiyo? (Kukabiliana na matarajio machache ya watu) Kutoa taarifa.
<i>Chai/Kahawa</i>		
9.00 – 9.15		
9.15 - 10.30	Bibi A Kamba, Mtoa Ushauri (Kujigawa katika vikundi)	<p>Majadiliano: Ni kumbukumbu/habari gani serikali inaweza kukataa kuzitoa?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vikwazo gani vilivyopo katika kupata kumbukumbu/habari mbazo hazikatazwi? Kutoa taarifa

Madhumuni ya Kipindi cha Pili

- kufahamu kwa upana mazingira ya habari ndani ya serikali (kwa kuzingatia uwiano uliopo kati ya kutoa habari kwa wananchi na kulinda haki ya serikali ya kuzuia habari nyeti).
- kutambua orodha ya kumbukumbu za mradi ambazo zinaweza kutolewa hadharani.
- kufafanua mafanikio kuhusu utoaji wa habari kwa mradi wa DBSPE.

Warsha Kuhusu Habari kwa Uwajibikaji/Tanzania		
SIKU YA PILI		
3.00 – 3.15	Bw J Rugumyamheto, Katibu Mkuu, Idara Kuu ya Utumishi.	Hatua ya Ufunguzi ya Mwenyekiti wa Warsha
3.15 – 4.30	Bibi A Kamba, Mtoa Ushauri (Kujigawa katika vikundi)	Majadiliano: Njia mbalimbali zilizopo <ul style="list-style-type: none"> • Kuendeleza njia za mawasiliano (matangazo, mikutano, Ofisi za ushauri, taratibu za rufani). • Kuimarisha wajibu wa Mdhibiti na mkaguzi Mkuu na Kamati ya Bunge ya Hesabu. • Sheria ya uhuru wa habari (Mpatanishi, mahakama, za demokrasia/Afrika Kusini). Vikundi kutoa mapendekezo kuhusu haja, uwezekano na uwezo wa kuiga mambo hayo nchini Tanzania?
4.30 – 5.00	<i>Chai/Kahawa</i>	
5.00 – 7.00	Mrs A Kamba, Mtoa Ushauri	Kutoa Taarifa na Kufikia Makubaliano.
7.00 – 8.00	<i>Chakula cha Mchana</i>	
8.00 - 9.00	Mtoa ushauri (Kujigawa katika vikundi)	Muhtasari wa majadiliano na hatua nyingine za kuchukua. Hatua za Kipaumbele: <ul style="list-style-type: none"> • nini kitokee baadaye • nani atakua mhusika • wakati gani kitatokea
9.00 - 9.15	<i>Chai/Kahawa</i>	
9.15 - 10.00	Mtoa Ushauri	Mapitio ya Matokeo/Kutambua Kasoro
10.00 – 10.30	Bw J Seushi, Mwenyekiti ,TI TZ Bw J Rugumyamheto, Katibu Mkuu, CSD Benki ya Dunia British Council	Sherehe za Ufunguzi
11.00	<i>Tafrija</i>	

WARSHA KUHUSU HABARI KWA UWAJIBIKAJI ORODHA YA WASHIRIKI

WABUNGE

Mhe Bw N A Hashul
Mhe Bi Elizabeth Kasembe
Mhe Dk Hassy Kitine
Mhe Bw Y K Mahmoud
Mhe Bw Simai Pandu Makame
Mhe Bi Aripa Marealle
Mhe Bi Xaveria Nchimbi

IDARA KUU YA UTUMISHI

Bw Joseph A Rugumyamheto, Katibu Mkuu
Bibi Ruth Mollel, Mkurugenzi wa Huduma za Utumishi
Bw Peter Mlyansi, Mkurugenzi, Idara ya Utunzaji Kumbukumbu na Nyaraka, CSD

OFISI YA MDHIBITI NA MKAGUZI MKUU

Bibi Erika Chamla, Msaidizi wa Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu

WIZARA YA ELIMU

Bw A Kamwela, Mratibu Mkuu wa Mradi, DBSPE
Bw J B Mariki, Ofisa Utumishi Mwandamizi
Dk Mike Wort, Mshauri Mkuu wa Mradi, DBSPE

WAWAKILISHI VIKUNDI VYA KIJAMII

Bw Bruce Downie, Mkurugenzi wa Miradi ya Elimu, Shirika la Voluntary Service Overseas
Bi M Kisisile, Mratibu, Kituo cha Walimu, Kinondoni
Bw J Longdon, Ofisa Mradi ya Elimu, Voluntary Service Overseas
Bw A Manyanga, Ofisa Miradi, MS
Dk Harrison Mwakyembe, Mhadhiri Mwandamizi, Kitivo cha Sheria, Chuo Kikuu cha
Dar es Salaam
Bw Adriano Mwhava, Mwenyekiti, Shule ya Msingi ya Kunduchi
Bw Anthony Ngaiza, Katibu Mtendaji, Baraza la Habari
Dk M Possi, Mkuu wa Chuo cha Uandishi wa Habari Tanzania
Bw Jonathan Semiti, Mpelelezi, Taasisi ya Kuzuia Rushwa
Bw Ephrem B Tonya, Mwenyekiti, Kituo cha Walimu cha Kunduchi
Bw E Yuda, Mwalimu, Shule ya Msingi ya Kunduchi

TI TANZANIA

Bw Ibrahim Seushi, Mwenyekiti
Bw Brian Cooksey, Mjumbe wa Bodi
Bw Edward Hoseah, Mjumbe wa Bodi
Bi Cynthia Stacey, Mjumbe wa Bodi

TI GHANA

Bw William Nyarko, Mjumbe wa Bodi

IRMT, TAASISI YA RIGHTS AND RECORDS

Bw Piers Cain, Mkurugenzi wa Utafiti, Maendeleo na Elimu
Bi Kimberly Barata, Ofisa Utafiti
Bi Angelina Kamba, Mshauri wa Warsha
Bi Dawn Rontledge, Msaidizi wa Utafiti
Dk Justus Wamukoya, Kaimu Mshauri wa Utafiti,
Mkuu, Idara ya Usimamizi wa Nyaraka na Kumbukumbu,
Chuo Kikuu cha Moi, Kenya

BRITISH COUNCIL

Bi Honor Flanagan, Mkurugenzi Msaidizi (Miradi)
Bi Ameeta S Mehta, Ofisa Miradi Msaidizi
Bw Atumpalege Mwakyembe, Ofisa Miradi Msaidizi
Bi Jackie Pease, Mkurugenzi Msaidizi (Miradi)
Bi Linda Taege, Meneja Miradi (Masuala ya Utawala bora wa jinsia)

KIPINDI CHA KWANZA

UTANGULIZI

Madhumuni ya kipindi cha kwanza

- kufahamu mradi wa DBSPE ukoje
- kufahamu kumbukumbu mradi unatoa
- kufahamu habari gani watu wanazitaka
- kufahamu ni kumbukumbu gani zinatoshleza mahitaji hayo.

Bw Ibrahim Seushi, Mwenyekiti Transparency International Tanzania alikuwa mwenyekiti wa warsha katika siku ya kwanza. Kikao cha ufunguzi kilitoa utangulizi kwa taarifa zilizopo za taratibu za kutunza taarifa nchini Tanzania chini ya uongozi wa kitengo cha nyaraka na mambo ya kale cha Idara ya Utumishi serikalini. Zaidi ya hapo kilitoa utangulizi kuhusu mpango wa wilaya wa kusaidia elimu ya msingi (District Based Support for Primary Education - DBSPE) unaoendeshwa na Wizara ya Elimu na Utamaduni ukiwa ni mfano hai wa majadiliano.

Washiriki waligawanywa katika makundi mawili. Kundi moja lilikuwa na washiriki wa

mpango wa wilaya wa kusaidia elimu ya msingi na lilitakiwa kuonyesha aina ya habari zinazotolewa na mpango huo. Kundi lingine lilitakiwa kuanisha aina ya habari/taarifa wanazotaka kupata wazazi wananchi au vikundi maalum, maofisa wa serikali ama wabunge, kwa mtazamo wao, kutoka kwenye mpango huo.

Matokeo ya majadiliano ya aina hizi mbili yalitolewa kwenye kikao na upungufu ulionyeshwa kati ya taarifa zilizopo na watu wanataka nini. Mfano ulitengenezwa kwa mchoro kuoinisha mahitaji ya habari na taarifa kutoka katika mpango wa DBSPE - na taarifa za maandishi zilizokuwa zinatolewa na mradi wenyewe.

Wajibu wa Idara ya Utunzaji na Nyaraka na Kumbukumbu katika kutoa habari na taarifa mbalimbali za serikali

**Bw Peter Mlyansi
Mkurugenzi**

Taarifa za Serikali na Nyaraka za kale katika Idara ya Utumishi serikalini

HISTORIA

Idara ya Utunzaji wa Nyaraka na Kumbukumbu za Taifa ni ya serikali chini ya idara kuu ya utumishi serikalini iliyo chini ya Rais. Ilianzishwa kwa sheria ya Bunge ya mwaka 1965 (National Archives Act No. 33/1965). Utunzaji wa nyaraka na kumbukumbu hasa ulianza mwaka 1963 kwa waraka wa rais na. 7 wa 1963 ambao madhumuni yake yalikuwa ni utunzaji bora wa nyaraka na kumbukumbu za taifa. Hivyo basi idara hiyo ambayo ndiyo mlinzi wa nyaraka za serikali ilipewa kazi muhimu tatu:

- kwanza kuchagua nyaraka zile zenye thamani ya kudumu
- pili kuhifadhi nyaraka hizo kwa vizazi vijavyo kama urithi wa maandishi yanayoweza kutumika kwa mahitaji ya kifedha, kisheria au kwa utafiti
- kuandaa taratibu zitakazowezesha nyaraka hizo kutumiwa na serikali yenyewe na wananchi.

Idara hiyo ilipewa jukumu la kutunza nyaraka za zamani na siyo zile za sasa hivi. Matokeo yake idara ilikuwa kama chombo cha kuhifadhi nyaraka hizo kwa vizazi vijavyo kuliko kuwa mhusika wa kutoa taarifa/au habari kwa ajili ya uwajibikaji.

Mkusanyiko huo ni pamoja na kumbukumbu za wakoloni wa Kijerumani na Waingereza, kumbukumbu za baada ya uhuru za serikali na kumbukumbu chache binafsi. Nyaraka za serikali zina taarifa muhimu za shughuli mbalimbali za serikali ambapo nyaraka binafsi zina mkusanyiko wa mambo ya kiofisi pamoja na nyaraka za kibinafsi. Nyaraka hizo zinaweza kuoenkana na mtu yeyote anayependa. Lakini ifahamike kwamba kuonekana kwa majalada ya barua au mambo ambayo bado kuchapishwa kuna kipingamizi cha umri wa miaka 30.

Nyaraka hizo ni hazina muhimu ya elimu ya kale inayoeleza na kufundisha jamii mambo yaliyopita. Kuendelea kwake kuwa na umuhimu kunatokana na umuhimu wa taarifa zilizomo. Utunzaji mzuri wa nyaraka za kale unategemea hifadhi bora wa nyaraka hizo toka mwanzo hadi pale zinapopelekwa kwenye hifadhi ya nyaraka za kale na kumbukumbu za taifa.

KUELEZA UPYA SHUGHULI ZA NYARAKA KONGWE NA HIFADHI YAKE

Kabla ya mwaka 1996, hifadhi ya nyaraka za kale na kumbukumbu za taifa ilikuwa haijafanya mengi kuleta mabadiliko katika utendaji mzuri na kuendeleza shughuli za serikali. Serikali ya Tanzania ilianzisha mpango wa marekebisho ya utumishi wa serikali yenye shabaha ya kuwa na watumishi wachache, wanaolipwa vizuri, wenye ufanisi na kufanya kazi vizuri zaidi. Utunzaji wa kumbukumbu haukuwa sehemu ya marekebisho haya.

Iligundulika kwamba ili kuunga mkono marekebisho hayo, kuna haja ya kufafanua upya shughuli za idara ya utunzaji wa nyaraka na kumbukumbu za taifa. Idara ilitambua haja kuwa na mpango bora wa usimamizi wa kuweka nyaraka hizo katika hali nzuri mapema wakati wa uhai wake. Hii itahakikisha kwamba wasimamizi wa shughuli mbalimbali wanaweza kupata nyaraka hizo wanapozihitaji ili waweze kutumia nyenzo kwa ufanisi na kutoa huduma ifaayo kwa wananchi.

Mwaka 1994, Idara ya Uingereza inayoratibu Maendeleo ya kimataifa, ilifanya utafiti wa mahitaji ya taarifa mbalimbali kwa ajili ya watumishi wa serikali. Shirika la International Records Management Trust lilipewa kazi kupitia na kutengeneza Mradi wa Utunzaji Taarifa. Mwaka 1997, mradi ulianza kutatua suala la kuboresha taarifa zilizopo ikiwa ni pamoja na kurahisisha upatikanaji wake.

Hatua kadhaa zinachukuliwa kuwa na taarifa zilizo bora zaidi. Hii ni pamoja na mafunzo ya kuwapa uwezo zaidi watumishi wa wanaohusika na kuweka kumbukumbu, kuweka utaratibu mpya wa hifadhi unaofuata uhai wa nyaraka kama vile kuzipata, kuzitunza na kuzitumia pamoja na kuziondoa zile zisizohitajika tena. Kitu cha msingi ni kuunganisha Hifadhi ya Taifa ya kumbukumbu na Idara kuu ya Utumishi Serikalini na hivyo kuwa na mamlaka moja tu ya kusimamia utunzaji wa nyaraka - Idara ya kusimamia Utunzaji wa Nyaraka na Kumbukumbu za Taifa chini ya Idara Kuu ya utumishi Serikalini.

Utunzaji wa nyaraka kwa wakati wake wote zinapohitajika huhusiana na kufanya mapitio ya mifumo ilivyo na ufanisi wa utendaji kazi, mambo ambayo hutegemea taarifa zilizomo kwenye majalada. Bila ya kuwa na mfumo mzuri wa kutunza nyaraka, jitihada za serikali za kutoa huduma kwa umma kwa ufanisi na kwa wakati unaofaa huenda zikavurugwa.

UTUNZAJI WA KUMBUKUMBU NA UWAJIBIKAJI

Kwa kuwa uwajibikaji, uwazi na utawala bora ni muhimu, lazima kusesitiza umuhimu wa utunzaji wa nyaraka na upatikanaji wa taarifa za kuaminika. Ili habari sahihi na kuaminika ziweze kuwa na maana za lazima zipatikane kirahisi na kwa upesi zifike zinapohitajika katika muda unaotakiwa. Hii ndiyo imekuwa shughuli ya msingi ya mradi unaoendelea kuhifadhi nyaraka na kumbukumbu.

Mradi wa Kuendeleza Elimu ya Msingi Wilayani (DBSPE)

Bw A Kamwela
Mratibu Mkuu wa Mradi, DBSPE

HISTORIA

Mradi wa wilaya wa kusaidia elimu ya msingi ni mpango wa jumua. Mpango huo umeandaliwa kwa kuhusisha miapango mbalimbali na program zilizoongozwa, kujaribiwa na kufanyiwa uchambuzi ili kuchagua zifaazo chache kuinua ubora wa elimu ya msingi. Mbinu zinazofanana zimetumiwa na kupelekwa mikoani kwa ajili kutumiwa kisekta.

UTANGULIZI

Hivyo, mradi huo wa DBSPE ni wa kitaifa chini ya Wizara ya Elimu na utamaduni. Madhumuni ya mpango huo ni:

- Kuendeleza namna ya kupatikana kwa urahisi, kuwa nausawa na kuboresha elimu ya msingi.

Shabaha ni kuendeleza ufundishaji na mafunzo darasani huku kuwafanya wahusika wote na walengwa wawajibike zaidi na maendeleo ya shule.

MBINU

- Kuhamasisha na kuendesha majadiliano kati ya shule na jumua ili kuwe na kushirikisha jumua katika maendeleo ya shule
- Kuanzisha na kuendesha vituo vya walimu wa kuhudumia shule zikiwa katika vikundi vya shule 15 hadi 25
- Kuendesha mafunzo ya taaluma ya walimu na kuendesha kozi za elimu kwa walimu kwenye vituo vya walimu kwa kila kikundi cha shule
- Kusaidia serikali za wilaya na jumua kuarabati majengo ya shule na miundombinu mingine na kuhamasisha uzoefu katika kutunza majengo ya shule
- Kuboresha ufanisi wa shule na uwezo wa kuendesha elimu ya msingi kwa kuongeza uwezo katika ngazi zote.

MUUNDO WA UTAWALA WA MPANGO WA DBSPE

Mpango huu unaendeshwa na wizara ya elimu na utamaduni kupitia kamati usimamizi inayojulikana kuwa ni Kamati ya Kuendeleza Elimu ya Msingi (Basic Education Development Committee BEDC) inayohusisha wakurugenzi wa Elimu ya Msingi, Elimu ya Watu Wazima, Mafunzo kwa Waalimu, Mipango na Wakaguzi chini ya uenyekiti wa katibu mkuu na wafadhili wakiwa waalikwa. Shughuli za siku kwa siku zinasimamiwa na kitengo kidogo cha usimamizi cha DBSPE ndani ya wizara.

MPANGO WA DBSPE NA KANUNI ZAKE

- Uwazi - huondoa shaka na kuwatia moyo wahusika wenye dhima
- Kuwajibika - Toa majibu na kuwanyenyekea wahusika
- Ushirikishaji wa wote - Mbinu za utekelezaji ziwe ni kwa wahusika wenyewe
- Kazi ya timu - Kuunganisha uwezo binafsi kwa manufaa ya mradi mzima
- Uendelevu - Kuwatia moyo wahusika ili baadaye wawe na madaraka yote ya kuendeleza mbinu ili elimu kwa watoto wao ipatikane kwa urahisi wa iwe bora.

WALENGWA

- Madiwani wakiwa watekelezaji katika wilaya na viongozi waliochaguliwa na wananchi
- Jamii, watoa nyenzo muhimu katika maendeleo a elimu katika shule
- Walimu wanaoandaa wanafunzi kwa kuwaelimisha
- Wanafunzi wanaonufaika moja kwa moja.

KUWAFIKIA WALENGWA

- Hamasisha madiwani wakati wa vikao vyao
- Andaa majadiliano na jumuiia mjadala kati ya shule na jamii
- Mikutano ya mara kwa mara na kamati za shule na vituo vya walimu
- Mikutano inayohusu wanafunzi mashuleni
- Kusambaza vifaa mbalimbali vya kusoma katika ngazi zote.

MATOKEO

- Jamii zenye uwezo, zinazoshughulika na maendeleo, uongozi na utekelezaji wa mipango ya shule
- Ituo zaidi kwa walimu vinaanzishwa
- Walimu wengi wananufaika na mafunzo na kufikia walimu wengi zaidi wa kike
- Wanafunzi wanafanya vizuri zaidi masomo yao
- Idadi ya wanafunzi inaongezeka na wengi wanamaliza shule
- Usawa kijinsia unaendelezwa
- Nyenzo bora na za kutosha zinakuwepo.

MUHTASARI WA MAJADILIANO

Kikao cha Kwanza

Jumatatu Machi 27, 2000 (Asubuhi)

Zoezi lilitumika kuonyesha sehemu zilipo taarifa kutoka Mpango wa Elimu ya Msingi wa DBSPE na kuchambua taarifa zinazotolewa. Matokeo yalionyesha kuwa taarifa huanzia makao makuu hadi kwa wanachi na kurudi vivyo hivyo. Kuna mtiririko finyu kati ya ngazi mbalimbali, kwa mfano, katika ngazi za wilaya kwa wilaya. Ilikubaliwa kuwa kuboresha mtiririko huo ni jambo linalofaa.

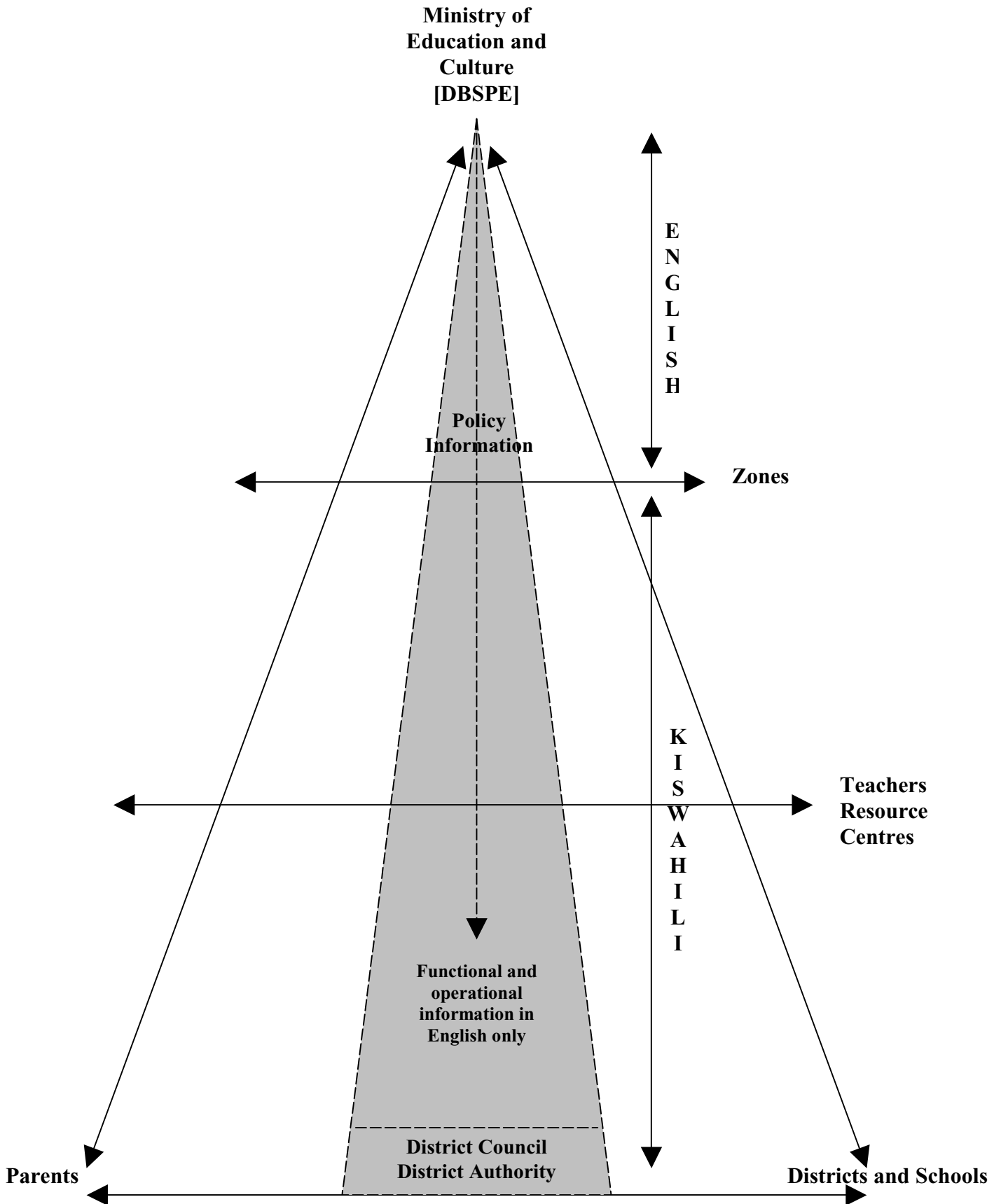
Miongozo ya sera inaanzia juu katika Wizara ya Elimu na Utamaduni. Taarifa pia zinakusanywa katika ngazi ya wilaya ikiwa na pamoja na takwimu za shule, mpango wa elimu wa wilaya na taarifa za tathmini. Bajeti za shule na mipango inaachwa kwenye shule husika na vituo vya walimu pamoja na takwimu za kuandikishwa wanafunzi, majengo ya shule na ripoti za maendeleo ya wanafunzi mmoja mmoja pamoja na mikutano ya wazazi.

Wajibu wa utoaji taarifa hizo unasimamiwa katika ngazi mbalimbali. Kwa mfano ndani ya Wizara ya Elimu na Utamaduni, Mkurugenzi wa Sera na Mipango na Ofisa wa mipango wanawajibika utoaji taarifa. Wilayani anayehusika ni Ofisa Elimu wa Wilaya. Waratibu wanaosimamia shule na vituo vya waalimu nao pia huwa na wajibu wa kuandaa taarifa.

Miundo iliyopo inazuia kupatikana kwa taarifa. Taarifa zinaandikwa kwa ajili ya wafadhili ambao wanatoa fedha kwa ajili ya mpango wa DBSPE. Taarifa hizo zinaandikwa kwa Kiingereza ili kutimiza masharti ya wafadhili. Hakuna utaratibu hivi sasa wa kutafsiri taarifa hizo kwa kiswahili ili kuwezesha taarifa hizo kuwafikia wananchi wanaozihitaji. Taarifa hizo zinatunzwa katika Wizara ya Elimu na Utamaduni.

Mchanganuo wa wale wanaopata taarifa hizo kutoka kwenye mpango unaonyesha kwamba habari hizo hazisambazwi nje zaidi ya mpango wa DBSPE wizarani. Maofisa Elimu wa Wilaya, kamati za shule na wazazi wanapata baadhi ya taarifa lakini zaidi ni taarifa zinazohusu utekelezaji wa kazi. Kuna uhaba wa maandishi kwa ajili ya wananchi walio wengi. Kimsingi taarifa za miradi na hati mbalimbali zinaweza kutolewa kwa vyama visivyo vya kiserikali na wananchi wanaozihitaji endapo zitaombwa kutoka Wizara Elimu makao makuu. Hata hivyo hakuna juhudi za kuwafahamisha wananchi juu ya utaratibu huo. Kuna taarifa finyu miongoni mwa mfumo mzima wa watendaji au kati ya wilaya na wilaya.

 = Present Situation = Ideal Situation

Figure 1
DBSPE Information Flow Model

Mchoro huo hapo juu (Na. 1) unaonyesha jinsi ya utoaji taarifa za mradi wa DBSPE ulivyo na jinsi utoaji huo unavyoweza kuboreshwa. Mchoro huo ulitolewa kwa hisani ya Dk Mike Wort, Mshauri Mkuu wa Mradi, DBSPE.

Washiriki walishauri kwamba taarifa zisambazwe zaidi ndani kwa ndani katika serikali yenyewe. Ufahamu juu ya mpango ndani ya Wizara ya Elimu na Utamaduni hautoshi na wasiwasi ulitolewa kwamba, katika hali kama hiyo, siyo rahisi kwa taarifa hizo kusambazwa kwa upana zaidi kwa wananchi. Wahusika na wananchi kwa jumla walitajwa kuwa ndio wanaohitajika wapate taarifa za mradi huo. Ilionekana pia kwamba mameneja katika shule wafahamishwe. Umuhimu kwamba wafadhili wapewe taarifa juu ya utekelezaji wa mradi ulionekana pia.

Washiriki kutoka vikundi vya kijamii walichambua vipengele muhimu vya taarifa ambazo waliona mpango wa DBSPE unapaswa uzitoe kwa wahusika, kama ifuatavyo:

- 1 Manufaa ya mpango huu kwa walimu, wazazi na wanafunzi
- 2 Gharama za mpango na vyanzo vya kupatia fedha/bajeti za kila mwaka/bajeti ya mwaka mzima taarifa za matumizi
- 3 Maeneo mpango huo unakoendeshwa kwa nchi nzima na ndani ya wilaya
- 4 Uandikishaji wanafunzi unavyokwenda
- 5 Taarifa za ufatiliaji wa tathmini ya mpango
- 6 Matatizo yalitokea na mafunzo yaliyopatikana
- 7 Namna fedha zinavyotolewa
- 8 Michango ya fedha na mingine inayotolewa na jamii
- 9 Habari za jinsia wakati wa kuandikisha
 - shule ya msingi, darasa 1 - 5
 - shule ya msingi, darasa 6 - 7
 - kujiandikisha sekondari
- 10 Kulinganisha kati ya shule zilizomo kwenye mpango na zile zisizokuwemo, kuzingatia: zifuatazo programu na shule zisizofuata kwa
 - kiwango cha kushinda
 - mchango wa wazazi katika bajeti
- 11 Mfumo wa usimamizi wa fedha:
 - udhibiti
 - ukaguzi
 - kuhifadhi na kuchukua posho kutoka benki
 - fedha zinatoka wapi na zinatumiwa vipi
- 12 Kuelezea masuala ya fedha kwa wahusika wote
- 13 Shughuli za utaratibu ndani ya mpango wenyewe wa DBSPE
- 14 Uendelevu wa mpango

Jendwali liliandaliwa kuhusu mahitaji ya taarifa kwa kulinganisha na taarifa zilizokuwa zinatolewa na mpango wa DBSPE na wapi taarifa hizo zinaweza kufikiwa.

	SWALI	TAARIFA	WAPI
1	Manufaa		
2	Upataji wa fedha (bajeti/matumizi)	Hati ya mradi Mapitio ya pamoja ya mwaka Ukaguzi Ripoti za fedha za robo mwaka	Wizara ya Elimu/Wafadhili kwenye kanda Wizara ya Elimu/Washiriki wengine Wizara ya Elimu
3	Maeneo mpango unakotekelezwa.	Hali ya umaskini nchini (sasa ramani inayoonyesha shule zilipo)	Wizara ya Elimu Wilaya
4	Namna ya uteuzi	Taarifa inayoelekeza utekelezaji	Ngazi zote
5	Jinsi Uandikishaji unavyokwenda	Hali ya elimu ya wilaya	Wilaya, Wizara ya Elimu Shule
6	Ufuatiliaji wa tathmini	Ripoti za robo mwaka (ripoti ya utafiti)	Kanda/Wizara ya Elimu/Wilaya
7	Matatizo/mavuno yaliyopatikana	Taarifa za tathmini/mapitio Matatizo:ripoti za mwezi/mwaka Mafunzo:mapitio ya maelekezo/na kanuni za fedha.	Wizara ya Elimu/washirika kanda Ngazi zote
8	Mgao wa fedha	Ripoti za wilaya za robo mwaka	Wizara ya Elimu/Wilaya (Maofisa Elimu) Shule
9	Michango ya fedha na isiyo ya fedha ya wana jamii	Ripoti za wilaya za robo mwaka	Wilaya/Wizara ya Elimu
10	Jinsia	Taarifa za Fawe/DBSPE Ripoti za uchunguzi	Wizara ya Elimu Kanda/Wilaya
11	Ulinganishaji	Ripoti uchunguzi ya manufaa ya mpango (June 2000) (Tathmini ya 1996)	Wizara ya Elimu/kanda
12	Udhibiti wa fedha	Ripoti za mwaka kwa BEDC Ripoti za wilaya	Shule/TRC Wilaya → Wizara ya Elimu
13	Kuwaelezea wahusika (Kuhusu fedha)	Kamati za shule kamati ya usimamizi TRC Taarifa:mikutano ya wazazi	Shule/TRC Wilaya → Wizara ya Elimu.
14	Utaratibu katika ngazi ya mradi	Taarifa ya mradi/maelekezo ya utekelezaji kanuni za fedha za wilaya	Wizara ya Elimu → wote
15	Uendelevu	Mapitio ya Mwaka	Wizara ya Elimu/Washirika

KPINDI CHA PILI

UTANGULIZI

Malengo ya Kikao cha Pili

- Kuelewa kwa jumla mazingira yalivyo katika utoaji taarifa ndani ya serikali (kwa Kutilia maanani uwiano kati ya kuwapa wananchi habari na kulinda haki ya serikali kuzuia habari nyeti).
- Kutambua idadi ya kumbukumbu za miradi mbalimbali ambayo taarifa zake kutangazwa hadharani.
- Kueleza mafanikio yaliyopatikana haraka katika mpango wa DBSPE.

Kipindi kilianza kwa kuangalia juu juu sheria zilizopo nchini Tanzania zile zinazotetea utoaji wa habari na zile zinazozuia kupatikana habari za serikali. Baada ya mada, kutolewa waligawanywa katika vikundi vinne mchanganyiko. Washiriki katika vikundi walitokana na washiriki kutoka Bunge, serikali na vikundi vya kijamii.

Vikundi vilitakiwa kujadili hoja mbalimbali za vipengere vinavyohusu upatikanaji habari kwa kuzingatia lengo la kikao hiki. Walizingatia juu ya habari ambazo ni lazima utoaji wake uzuiwe na matatizo yanayowakumba wananchi wanaotaka kupata habari. Mambo hayo yalijadiliwa kwa kuzingatia hali halisi ya Tanzania na hasa kufanya marejeo mpango wa DBSPE. Vikundi hivyo vinne vilitoa taarifa zao na kujadiliana na washiriki wote.

Sheria ilivyo nchini Tanzania kuhusu Kupata Habari: Fikra na maoni

Dk Harrison G Mwakyembe
Mhadhiri Mwandamizi, Kitivo cha Sheria, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam

UTANGULIZI

Kupata habari, uwazi na uwajibikaji ni dhana zisizoweza kutenganishwa. Watu wanapopata fursa zaidi kupata habari, ndivyo wale walio kwenye mamlaka na madaraka katika ngazi zote wanavyoweza kufahamika zaidi na umma na wanaweza kutekeleza kazi zao kwa uadilifu na uaminifu zaidi. Kama hawatotimiza wajibu wao vizuri basi mara moja wanapambana na hasira za wananchi wanaofahamu mambo.

Wananchi wasio na uelewa pia, wanajikuta wakiwekwa pembeni na kufanywa watazamaji tu wa mambo yao wenyewe. Wanakwenda kupiga kura bila kufahamu wagombea na vyama wanavyowakilisha na wanakuwa mawindo rahisi ya wanasiasa walaghai na wasioaminika. Haya ndivyo baadhi ya madhara yanayowakuta watu ambao hawapewi habari. Kwa hiyo kama nilivyosema hapo juu bila kuwa na habari hakuna uwazi; bila uwazi hakuna uwajibikaji; na bila uwazi na uwajibikaji hakuna demokrasia.

Ninashawishika kuamini kuwa namna sahihi sana ya kupima kuwepo au kutokuwepo kwa demokrasia katika jamii yoyote, ni kuona jinsi habari znavyowafikia wananchi. Ni kweli kwamba “kuwa na habari ni kuwa na nguvu” na kwamba serikali zote duniani, zinajaribu kila inavyowezekeana kudhibiti na kulinda kwa uwezo wote nguvu hii muhimu na kubwa. Lakini mtu angetazamia serikali inayodai ni ya kidemokrasia kuzuia aina ya habari fulani hasa zile zinazohusiana na masuala ya usalama wa taifa. Suala la wananchi kupata habari ndiyo liwe utaratibu ulivyo na lisiwe linafanywa kwa bahati mbaya tu.

SHERIA KATIKA TANZANIA

Katiba ya Jamhuri ya Muungano ya 1977

Habari njema kuhusu upataji taarifa nchini Tanzania ulianza mwaka 1984 kutokana na marekebisho ya 8 ya katiba yaliyoingiza katika katiba hiyo masuala ya haki za msingi za binadamu. Nimevutiwa na Ibara ya 18 ya Katiba ambayo inasema:

(1) Bila ya kuathiri sheria za nchi, kila mtu yuko huru kuwa na maoni yoyote na kutoa nje mawazo yake na kutafuta, kupokea na kutoa habari na dhana zozte kupitia chombo chochote bila ya kujali mipaka ya nchi, na pia ana uhuru wa mawasiliano yake kutoingiliwa kati.

(2) Kila raia anayo haki ya kupewa taarifa wakati wote kuhusu matukio mbalimbali nchini na duniani kote ambayo ni muhimu kwa maisha na shughuli za wananchi, na pia juu ya masuala muhimu ya jamii.

Hivyo basi, kupata habari na taarifa ni haki ya kikatiba nchini Tanzania. Lakini haki hiyo lazima iendane kwa mujibu wa ‘sheria za nchi’ na haina masharti ya kisheria yaliyowekwa kwa serikali kuhakikisha wananchi wananufaika na haki hiyo. Matokeo yake ni kwamba

wizara za serikali, idara, vyombo, taasisi n.k. hazioni kuwa zinawajibika kisheria kuwapa raia habari muhimu ambazo vyombo hivyo vyote vinazo.

Sheria za Vyombo vya Habari

Namna nyingine ya kuangalia jinsi umma unavyopata habari ni kuchunguza ni kwa kiasi gani vyombo vya habari, ambavyo ndivyo hukusanya na kusambaza habari kwa ajili ya umma, navyo huweza kupata habari hizo. Katika Tanzania uwezo wa vyombo vya habari kupata habari ni kama vile mwananchi binafsi. Vyombo vya habari navyo wala havinufaiki na Ibara ya 18 ya katiba, hasa kwa sababu hakuna sheria maalum inayowabana watendaji wa serikali kuvipa vyombo vya habari taarifa ambazo vyombo hivyo vinazihitaji.

Ipo Sheria ya Magazeti ya mwaka 1976, ambayo inampa Waziri anayeshughulikia masuala ya habari fimbo kubwa ya kuyaadhibu magazeti yanayoandika habari za uchunguzi, ambayo kwa kukosa kupata habari kwa utaratibu rasmi, yanalazimika kuvitegemea vyanzo ambavyo siyo rasmi na hata kuandika habari za uvumi na tetesi ili angalau kuupa umma habari fulani.

Sheria ya Usalama wa taifa ya mwaka 1970 nayo pia ni nyingine inayozuia mtiririko huru wa kutoa habari. Sheria hiyo inataja kuwa ni kosa ambalo adhabu yake ni kufungwa miaka 10 hadi maisha kukusanya, kuandika na kuchapisha habari ambazo moja kwa moja au kwa namna fulani zitakuwa ni kwa manufaa ya mataifa ya nje au kwa mtu 'asiyehusika'. Sheria hii haiko wazi mno na inaweza kumuingiza mtu hatiani kwa kudhaniwa tu na wigo wake ni mpana sana kiasi cha kuvinyamazisha na kuvitia woga vyombo vya habari na wananchi kwa jumla. Hata kama habari zitapatikana, hufanyiwa uchujaji kwa kuogopa kuivunja sheria ya usalama wa taifa.

Sheria ya Maadili

Sheria ya miiko na maadili ya uongozi ya mwaka 1995 pia ni sheria muhimu ya kuitupia macho. Inawalazimisha viongozi wa umma kutangaza mali zao na kuziandikisha kwenye Tume ya Maadili. Nia ya sheria hiyo ni kuwawezesha wananchi wajue kama viongozi wao hutumia nafasi zao za uongozi kujilimbikizia mali. Kisheria, daftari lenye orodha za mali za viongozi zilizosajiliwa, hupatikana na wananchi ili waweze kulikagua. Hii inaonekana kama ni njia bora ya kuendeleza utaratibu wa upatikanaji wa habari. Lakini bado vipo baadhi ya vikwazo vinavyofanya upatikanaji wa taarifa hizo kuwa in mgumu.

- Mtu anayetaka kukagua daftari lililoorodheshwa mali za kiongozi lazima kwanza atoe malalamiko yake kwa maandishi kwa Kamishna wa Maadili dhidi ya kiongozi huyo.
- Kamishna wa Maadili lazima aridhike kuwa malalamiko hayo yana msingi, hayakupotoka na yametolewa kwa nia njema.
- Mlalamikaji lazima atoe ada ya Sh. 1,000 (Paundi 1 ya Uingereza).

Mwisho, sheria ya Utumishi Serikalini, tuliyoirithi kutoka kwa Waingereza nayo bado ni kikwazo kikubwa kwa wananchi kupata habari. Sheria hiyo bado inawalazimisha watumishi wa serikali kufanya kuwa ni siri hata mambo madogo madogo, kwa mfano, idadi ya wanafunzi wa kike katika shule za sekondari nchini Tanzania au kiasi cha mahitaji ya kalamu katika shule za msingi. Mambo mengi, hata yale yanayoonekana wazi kuwa ni myepesi, yanachukuliwa kuwa ni siri. Hivyo habari hutokana kama ni kwa bahati mbaya tu na siyo kuwa ni utaratibu rasmi.

MWISHO

Vilevile, wakati tunapoinyooshea kidole serikali kuhoji uwazi wa mfumo wake, sisi kama raia nao lazima tujichunguze wenyewe nafsi zetu. Kwanza kabisa, nchini Tanzania ipo mianya mingine iliyo wazi ya kuweza kupata habari. Je ni kwa kiasi gani magazeti au sisi wenyewe kama watu binafsi, tumetumia nafasi hiyo?

Tuna masijala nyingi ambazo baadhi yao hutoza siyo zaidi ya dola moja na bila ya masharti mengine yoyote kuangalia kumbukumbu zao, kama vile Msajili wa Makampuni au Msajili wa Hati. Pia tuna hifadhi ya kumbukumbu ya Kale na nyaraka za Taifa. Lakini siyo watu wengi au waandishi wa habari wanaokwenda kupata habari kutoka kwenye vyanzo hivyo. Kwa hiyo tunaendelea kuwalisha watu habari za uzushi au tunaendelea na utamaduni wa kunyamaza kimya. Suala hapa siyo tu kutokuwa na utaratibu wa kutoa habari bali pia ni kunyamaza kimya kwa yale yanayotendeka huku tukiyaona.

Kwa kumalizia, wanasheria husisitiza kwamba yule anayetaka atendewe haki na usawa ni lazima yeye mwenyewe pia awe msafi. Tunaitaka serikali iwe na mtazamo wa uwazi zaidi. Lakini sisi kama raia tuko wazi kiasi gani hasa pale kwa mfano, kosa la jinai linatendeka na serikali inataka ipate taarifa au ushahidi ambao huwa tunauficha. Je tuko wazi kiasi gani kwa vyombo vya serikali vinavyowanasa wahalifu na wala rushwa ambao tunao miongoni mwetu?

MUHTASARI WA MAJADILIANO Kipindi cha Pili Jumatatu Machi 27, 2000 (Mchana)

Washiriki walikubali kuwa serikali ina wajibu wa kutoa habari kwa wananchi (Tazama pia mchanganuo wa matokeo ya upimaji wa warsha). Zaidi ya haki ya wananchi kufahamishwa, kupatiwa habari ni muhimu kwa uwajibikaji na uwazi. Lakini ilikubalika pia kuna vizuizi vya haki katika jambo hili. Mfano wa hayo ni masuala kuhusu:

- usalama wa Taifa
- ulinzi wa taifa
- sehemu zenye mitambo nyeti
- taarifa ya siri.

Haja ya kulinda uhuru wa mtu binafsi ilitambuliwa. Mifano ambayo inahusu mpango wa DBSPE ilitolewa. Hivyo ni pamoja na majalada binafsi ya walimu, na majalada ya tiba au afya za walimu, wanafunzi na wafanyakazi. Ilikubaliwa pia kwamba makaratasi ya mitihani yawe siri kabla ya kufanyika mitihani hiyo.

Mambo kadhaa kuhusu kuchanganua habari/taarifa yalionyeshwa. Haya yalihusu mradi wa DBSPE na hali halisi ya serikali nchini Tanzania.

Kwa jumla, wasiwasi ulielezwa kuhusu kutokuwepo mwamko wa wananchi juu ya wapi pa kwenda kupata habari, nani wa kumwuliza na kitu gani cha kuuliza. Wananchi hawana

ufahamu ni jambo gani wanastahili kufahamu, jambo lipi linazuiwa na wafanyeje ili wapate taarifa za mambo wanayoona. Kuna mambo yanayohusu utamaduni au mila yanayochangia vikwazo hivi. Watanzania hawapendi kuudhi watu kwa kung'ang'ania waelelwe jambo. Majadiliano yalifanywa juu ya jinsi ya kuomba habari kwa njia nzuri kukwepa

tatizo hili. Vikwazo zaidi kwa wananchi vilitajwa katika kutolewa taarifa rasmi za serikali kama lugha isiyoeleweka na fasaha, na mpangilio usio sahihi. Ilipendekezwa kwamba taarifa nyingi zitolewe kwa Kiswahili. Ilikeleweka pia jinsi kiwango cha elimu kilivyo kikwazo kwa upimaji wa upatikanaji taarifa na habari.

Ndani ya utumishi wa serikali umangi-meza uliokithiri ulitajwa kuwa kikwazo kikubwa. Ilikubaliwa kuwa sheria zilizopo na taratibu zinasaidia kuweka vikwazo, kwa mfano, mwongozo kwa watumishi wa serikali, sheria inayohusu kuhifadhi kumbukumbu na nyaraka za taifa n.k. Ilipendekezwa kwamba uchumi duni wa serikali ni kikwazo vilevile kwa kuwa

hata kama mawazo yangebadilika na utamaduni wa uwazi ukakubalika, hakuna fedha za ziada za kusaidia habari zisambazwe kwa upana zaidi. Hali kadhalika, utunzaji mbaya wa taarifa unazuia utoaji taarifa hizo na hiyo itahitaji fedha kufanya marekebisho. Rushwa ilitajwa pia kuwa kikwazo pale maofisa wanapoficha makosa au wanapozuia taarifa zisitolewe kwa sababu wamepokea fedha.

Vikwazo maalum vinavyohusu mpango wa DBSPE vilielezwa kuwa ni kukosekana kwa mawasiliano mazuri ndani ya Wizara ya Elimu na Utamaduni - sehemu za wizara hazifahamu kuwepo kwa DBSPE - hivyo ilifikiriwa haiwezekani taarifa kuwafikia wananchi. Masuala haya yalitiliwa mkazo hasa kuhusiana na DBSPE. Utunzaji rekodi/taarifa ulitajwa kuwa kikwazo kama ilivyo kwa ukosefu wa fedha kusambaza taarifa na matatizo ya mpangilio wa taarifa zilizoandikwa, lugha, majina na ukosefu wa elimu ya kutosha.

KIPINDI CHA TATU

UTANGULIZI

Malengo ya siku ya Pili

- Kutambua sehemu husika na taarifa za mpango wa DBSPE ili kuboresha upatikanaji wake kwa wananchi
- Kuelewa njia tofauti kutoa taarifa
- Kuamua njia kwa Tanzania kusonga mbele.

Siku ya pili ya washa ilitumika kwa kutambua sehemu ambazo zinaweza kurekebishwa. Katibu Mkuu wa idara Kuu ya utumishi Serikalini, Bw J Rugumyamheto alikuwa Mwenyekiti wa warsha siku ya pili. Idara Kuu ya Utumishi Serikalini ina jukumu la kuleta mabadiliko katika utumishi serikalini na inatilia mkazo kuendeleza utoaji huduma bora. Ili Tanzania isonge mbele katika jambo hili, serikali lazima ichukue hatua mpya.

Sehemu ya mwanzo ya ufupisho wa tathmini ya hali ya wananchi iliyofanywa siku ya kwanza ya warsha na washiriki ilitolewa kwenye kipindi hiki. Uchambuzi kamili wa matokeo pamoja na wingi wa majibu unaweza kuoenakana sehemu ya **Matokeo ya Warsha**.

Makaratasi maalum yalikuwa yamesambazwa kwa washiriki yakiwa na taarifa fupi kuhusu njia mbalimbali za kuendeleza upatikanaji taarifa. Hizo ni pamoja na sheria za uhuru wa

habari, taratibu za kufanya katika kupata habari, kuanzisha mikataba kati ya serikali na wana nchi (Citizens Chapters) (angalia kiambatanisho na:2): Washiriki waligawanywa katika vikundi na kutakiwa kujadili masuala tofauti waliyopewa. Baadaye vikundi vilitoa mapendekezo yao kwa warsha. Majadiliano ya mapendekezo hayo yalifuatia na makubaliano yalifikwa.

Mwisho wa kipindi hicho, Mratibu wa Warsha, Angelina Kamba

alitoa kwa ufupisho majadiliano ya siku mbili. Hayo yalihusu vizuizi vya upatikanaji habari kwa wananchi wa Tanzania, mkazo ukiwa hasa kwa wale wanaotaka habari za mpango wa DBSPE. Njia zilizopendekezwa zilizochanganuliwa na kukubaliwa na zimeorodheshwa sehemu ya **Matokeo ya Warsha**.

**Hotuba ya Bw. Joseph A. Rugumyamheto
Katibu Mkuu, Idara Kuu ya Utumishi Serikalini**

Siku ya Pili ya Warsha

Bw Ibrahim Seushi, Mwenyekiti wa Transparency International Tanzania,

Waheshimiwa Wabunge,

Mratibu, Bi Angelina Kamba,

Waheshimiwa Wageni,

Mabibi na Mabwana,

Naona nimeheshimika kuwa mwenyekiti wa siku hii ya pili ya warsha hii kuhusu Habari na Uwajibikaji. Naamini kuwa siku ya kwanza ambayo nilihudhuria kikao cha mwanzo, wote walikuwa na nafasi kubadilishana mwawazo na kuchangia juu ya namna ya kujenga jamii inayoelewa mambo kwa Tanzania na kokote kule.

Naamini pia kwamba mliweza kugundua njia kadhaa zinazoweza kuchagua na kuimarisha kiwango cha kuhusika kwa serikali na mahitaji ya jamii hasa kuhusu habari. Kwa kufanya hivyo, naamini mmeweza kupendekeza njia ya kuvuka vikwazo vinavyozuia tusiwe na jamii ya waelewa na pia kuwa na serikali inayosikia na kuwajibika kwa wananchi wake.

Leo, ikiwa siku ya pili na ya mwisho, naamini mtatumia wakati na nguvu zenu kutoa mapendekezo mazuri ambayo yataimarisha upatikanaji taarifa/habari kwa sehemu kubwa ya jamii. Kama mnavyofahamu ajenda ya kwanza katika nchi hii ni kuondoa umasikini katika aina zake zote. Kila mpango wa maendeleo unaopangwa na kila mbinu kwa ajili ya mabadiliko ya jamii inafanywa kwa kutambua kwamba kuondoa umasikini lazima kuchukue nafasi ya kwanza.

Hata hivyo, wote tunafahamu kwamba aina nyingi za umasikini ni matokeo ya ujinga; Ujinga wa haki zetu kiuchumi, sheria, kukosa uwezo wa kutathmini taarifa kuhusu jinsi ya kupata nyenzo na mambo mengineyo. Ni kweli pia kukosekana mtiririko wa habari, vyombo vya serikali na baadhi ya watumishi wake wanakutumia kukwepa uwajibikaji, wakitumia kukandamiza jamii na utamaduni usiokuwa na habari-uelewa.

Warsha hii inatoa uwanja na nafasi mambo haya ya msingi yanapoweza kujadiliwa. Na hakika inafanyika wakati mzuri ambapo nchi hii inakaribia kuanza awamu ya pili ya marekebisho ya utumishi serikalini ambayo shabaha kubwa ni kutoa huduma bora kwa jamii. Wakati tunaweza kuweka mikakati mizuri, mifano au vyombo ndani ya mabadiliko hayo ili kupata mafanikio bado ni wazi kwamba tathmini ya mwisho na marejeo ya mpango mzima vinategemea wananchi kuikubalia serikali na watumishi wake. Naona kuwa wananchi watafanya hivyo kama watakuwa wameelimishwa ipasavyo. Kama hawana habari zinazowafikia kuhusu kitu kipi wakitazamie na nini wanapata, mpango huo utabakia hauwezekani kutoka mwanzo.

Pili, nilimsikia Bw. Seushi akisema kitu kama ‘nguvu ya habari’. Serikali inaamini kwamba ili kuwa na madaraka, mtu hana budi kushirikiana na wale wanaohusika - wenye mali. Kwa maana hiyo marekebisho yanayokuja yanatilia mkazo kuweka shughuli pamoja. Kufanikiwa kufanya hivyo kunahitaji madaraka yapelekwe kwa wananchi, umiliki wa ajenda ya maendeleo ukabidhiwe kwao kuliko kuwa mikononi mwa serikali. Kwa njia hiyo, serikali itaweza kuwa msimamizi hodari wa wananchi - ambao ndio wanaotoa viongozi na ndio wanaotoa uongozi.

Ni wazi kwamba ili mafanikio yapatikane lazima taarifa ziwe katika mtiririko unaofaa kati ya serikali na wananchi. Kama mtiririko huo haufai, kuna nafasi ndogo tu ya kuilaumu serikali katika ngazi zote, yaani katika ngazi juu na ile ya chini kabisa. Hii ndiyo inaelezea nguvu ya habari kama ilivyoelezwa jana.

Mabibi na mabwana,

Siyo madhumuni yangu kuuendeleza mjadala huu, hasa baada ya ninyi kutoa michango yenu mizuri, na hivyo bora nimalizie hapa. Inatosha nikisema kuwa natazamia mtatumia wakati ulioabaki wa warsha hii sisi kutuandalia sisi watawala mapendekezo mazuri ambayo yatawezesha usambazaji habari kuanza na kuifanya serikali na watumishi wa umma kuwajibika kwa ajili ya husuma zao kwa wananchi; na kwa kweli wakiwa na shabaha moja kuu - ile ya kufuta umasikini miongoni mwa wananchi wetu.

Asanteni.

MUHTASARI WA MAJADILIANO

Kipindi cha tatu

Jumane Machi 28, 2000

Njia tofauti za kuimarisha upatikanaji taarifa/habari zilijadiliwa kwa mapana. Warsha iliona kwamba ni lazima kutafuta njia ya kuendelea ambayo inafaa kwa Tanzania kuliko kuiga au kufuata ufumbuzi uliotumika nchi nyingine. Ilipendekezwa kwamba kwa ajili hiyo, utangazaji na utoaji habari kuhusu huduma za serikali na jitihada zake usiwe katika maandishi peke yake lakini pia usambazwe kwa njia ya redio ili kuwafikia wananchi wengi iwezekanavyo. Hii itasaidia kuondoa vikwazo kama kutojua kusoma na kuandika na utoaji wa maandishi kwa Kiingereza kuliko kutumia kiswahili.

Sheria ya Uhuru wa Habari

Ingawa Sheria ya Uhuru wa Habari inapata nguu ndani ya katiba, ilikubaliwa kuwa taasisi nyingi nchini hazina nguvu ya kutosha kuhimili kuanzishwa kwake. Ukosefu wa vyombo vya habari kuwajibika ulioneka tatizo. Ilidokezwa kuwa taarifa katika vyombo hivyo mara kwa mara zina makosa na siyo sahihi.

Hatua ambazo zinaweza kuchukuliwa kuleta uhuru wa habari zilijadiliwa. Hizi ni pamoja na mabadiliko ya sheria zilizopo na taratibu zinazozuia upatikanaji habari, kutengeneza mazingira mazuri ya kufahamisha wananchi juu ya haki zao kisheria kupata habari; na kuanzisha sheria inayofanya utoaji habari iwe lazima.

Kilichogundulika

Taasisi za Tanzania bado hazina nguvu kuhimili sheria ya Uhuru wa habari

Mkataba Kati ya Serikali na Raia (Citizen's Charter)

Majadiliano kuhusu suala hili yalihitimisha kuwa taratibu hizo zinaweza kuanzishwa kwa manufaa nchini Tanzania ili kutoa mbinu za kuboresha utoaji huduma ikiwa ni pamoja na viwango vya nchini vya kujibu hoja mbalimbali za wananchi. Utaratibu huo uwe wazi na ufuatane na hali halisi ya sehemu.

Umuhimu wa kusambaza habari kwa wingi ulijadiliwa kufidia upungufu wa mawasiliano na kutojua kusoma na kuandika ilipendekezwa njia hizi zitumike:

- vijarida
- vyombo vya habari
- michezo ya kuigiza
- taasisi za dini.

Mikataba hiyo itaimarishwa na vyombo vya ushauri kwa raia ambavyo vitasaidia wananchi kuiwajibisha serikali kwa utendaji wake kufuatana viwango vilivyowekwa.

Kilichogundulika

*Mikataba kati ya serikali na raia inaweza
kuanzishwa kuimarisha utoaji wa huduma*

Kuendeleza Mikondo ya Mawasiliano

Pendekezo muhimu la kimarisha mtiiriko wa habari kati ya serikali na wananchi ni kupanua mikondo ya mawasiliano. Taarifa za hadhara zinaweza kutumika kutoa habari. Hoja muhimu kuhakikisha mafanikio yake zilikuwa:

- kuwa zinaeleweka
- ziandikwe kwa kiswahili
- ziwekwe sehemu zinapoonekana.

Ilidokezwa kwamba mikutano ya kila mara ya hadhara itatoa nafasi nzuri ya kusambaza habari na kuleta majadiliano ya mambo. Mapendekezo muhimu yalikuwa:

- saa na mahali vitangazwe mapema
- maandalizi ya kutosha yafanyike
- ushiriki sawa uhakikishwe
- matokeo yaonyeshwe (ripoti).

Kuanzishwa kwa mtandao huru wa chombo cha raia kutoa ushauri na Kamishna wa habari aliye huru vilijadiliwa. Ilikubaliwa kuwa vyombo hivi vinafaa kwa Tanzania.

Pendekezo lingine muhimu lilikuwa kuanzisha na kuelezea taratibu za malalamiko ili:

- kufuta ujinga
- kupambana na umangimeza
- kuheshimu usiri.

Kilichogundulika

*Mitandao bora ya mawasiliano, chombo cha raia
kutoa ushauri na kutangaza taratibu za
malalamiko kutaisadia Tanzania*

Kuimarisha Kazi za Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu (CAG)

Kazi ya Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu ni kukagua na kuhoji matumizi ya umma. Ana wajibu pia kuandaa na hupeleka Bungeni taarifa ya fedha za serikali.

Mapendekezo yalitolewa juu ya njia za kuimarisha nafasi ya Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu. Ilipendekezwa kuwa sheria ya kuanzisha ofisi ya Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu irekebishwe ili ofisi hiyo iweze kuwashitaki wakosaji ili kuimarisha uwajibikaji katika Idara za Serikali. Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu apewe nafasi kubwa katika habari za serikali ili aweze kutekeleza vizuri wajibu wake.

Jambo moja linaweza kufanyika kwa urahisi ni kuzifanya taarifa za Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu zipatikane kwa kutoa ufupisho wa kila taarifa. Taarifa za sasa ni kubwa mno kusomwa na mtu labda yule mwenye sababau maalum na vilevile ni ngumu kueleweka. Zaidi ya hapo, nakala nyingi za taarifa hizo zichapishwe na kutolewa kwa wananchi. Mikutano ya wananchi kujadili yaliyomo na kutoa mapendekezo inaweza kufanywa.

Ilifikiriwa kwamba ni muhimu kwa Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu apewe madaraka ya kufuatilia utekelezaji wa mapendekezo ya taarifa ya mwaka uliopita na kuchukua hatua kali palepale ambapo lolote halikufanyika.

Ilionekana kwamba ofisi ya Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu inafanya mpango wa mabadiliko ambayo yatazingatia baadhi ya mambo haya.

Kilichogundulika

Kutolewa ufupisho wa taarifa ya Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu. Nakala za taarifa hizo ziongezwe na kusambazwa

Kamati ya Fedha ya Bunge (PAC) na Kamati ya Fedha ya Serikali za Mitaa

Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu anaandaa ripoti kwa ajili ya Kamati ya Fedha ya Bunge. Ilipendekezwa kuwa kamati hiyo, inapogundua matumizi mabaya ya fedha, itoe mapendekezo kwa serikali hatua za kuchukuliwa na mapendekezo hayo yawe maagizo kwa serikali kuchukua hatua. Bajeti tofauti itengwe ili kamati hizo zifanye kazi bila kuitegemea serikali na kufanya uchunguzi. Kuwa na uhuru wa matumizi kwa kamati ilionekana kuwa msingi muhimu wa kuimarisha nafasi zao.

Kilichogundulika

Kuimarisha Kamati Ya Fedha ya Bunge, kuipa uhuru na kufanya iwe lazima mapendekezo yake yazingatiwe na serikali

Kuimarisha Tume ya Kudumu ya Uchunguzi

Tume ya kudumu ya uchunguzi ni chombo ambacho kinaweza kufanya kazi ya kuwa msuluhishi kati ya raia na serikali. Lakini ilihojiwa kama chombo hiki hivi sasa kina nguvu, uwezo na uhuru wa kutekeleza kazi hiyo.

Ilipendekezwa kuwa sheria irekebishwe ili Tume hiyo iwajibike kwa Bunge na siyo kwa Rais. Kama sehemu ya marekebisho hayo, uteuzi wa kiongozi wa Tume ufanywe. Kazi za Tume zipanuliwe ili itoe habari kuhusu huduma za serikali kwa wananchi. Ukubwa uimarishwe kwa:

- wafanyakazi
- vifaa na vyombo vya kufanyia kazi
- haki ya kupata habari katika ofisi za serikali.

Kilichogundulika

*Kupanua shughuli za Tume ya Kudumu ya
Uchunguzi iweze kutoa habari juu ya huduma za
serikali kwa wananchi.*

Muhtasari

Kipindi cha tatu kimeonyesha mwelekeo mpana kwa kuanzisha namna ya kupatikana habari juu ya serikali na kutoa mapendekezo ya hatua za kuchukua baadaye. Matokeo ya warsha hii ya siku mbili yanaelezwa kwa kirefu katika sehemu ifuatayo.

Hotuba ya Bw. Joseph A. Rugumyamheto, Katibu Mkuu, Idara Kuu ya Utumishi Serikalini

Kufunga Warsha kuhusu Habari na Uwajibikaji

Waheshimiwa Wageni,

Washiriki na wasikilizaji,

Mabibi na Mabwana,

Tumefikia mwisho wa warsha hii na imebakia mimi kuwashukuru wote waliofanikisha warsha hii.

Kwanza, nawashukuru wote waliopata nafasi kutoka katika kazi zao kutoa mchango kwa warsha hii wakiwa wataalam, washiriki au watoa mada.

Nimeelezwa kwamba vikwazo kadhaa katika kutathmini habari za serikali vimeonekana hasa kuhusiana na mpango wa DBSPE. Warsha imeeleza wasiwasi wake kwamba sheria zilizopo na sheria za idara ya utumishi serikalini vinazuia mtiririko wa habari hizo kwa wananchi.

Hiyo inakuwa mbaya ukitilia maanani ujinga wa wananchi wa kutojua haki zao na ukosefu wa mwamko kuhusu wapi waende kupata habari. Njia bora za kuweka kumbukumbu zimeonyeshwa kuwa ni muhimu katika kuwapa wananchi nafasi nzuri ya kupata habari.

Nimeelezwa pia kwamba warsha imeeleza kwamba mpangilio wa taarifa unaweza kuwa ni tatizo, hasa taarifa za Idara ya Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Fedha za Serikali. Ufumbuzi mmoja uliopendekezwa ni utengenezaji wa maarifa wananchi wakiwa wanafikiriwa. Hii itakuwa na msisitizo katika matumizi ya msamiati, namna taarifa zinavyoandikwa na lugha inayotumika. Ufumbuzi mwingine uliotolewa ni kusambaza habari zaidi kupitia redio. Kwa haya ningependa kuwapongeza washiriki wote na watapata kama wanavyostahili vyeti watakavyopewa na waandaaji warsha kwa kushinda mtihani wao.

Kwa kumalizia, nachukua nafasi hii kushukuru mashirika yaliyowezsha warsha hii kufanyika. Hayo ni Bnki ya Dunia na Serikali ya Denmark, ambayo yametoa fedha kwa mpango wa habari na uwajibikaji kupitia kwa Mfuko wa Denmark wa utawala Bora na British Council ambayo imetoa mchango wa vifaa na fedha kwa ajili ya warsha, ikiwa ni pamoja na sehemu warsha hii ilipofanyika. Serikali ya Denmark haina budi kupewa shukurani mara mbili kwa

kuwa imetoa mchango mkubwa kwa kugharamia mpango wa DBSPE ambao unaendeshwa a Wizara ya Elimu na utamaduni ambao umekuwa mchango mkubwa kwa majadiliano yetu. Tunaamini kwamba mashirika haya yataendelea kutusaidia na kusaidia pia matokeo ya warsha hii ambayo serikali ya Tanzania itaamua kuafuatilia.

Hatimaye, napenda nimshukuru Bibi Angelina Kamba kwa juhudi zake za kuwa Mratibu wa Warsha. Napenda pia kuipongeza kamati ya maandalizi ikijumuisha Transparency International Tanzania na International Records Management Trust (IRMT) kwa juhudi zao za pamoja kufanikisha kwa kiasi kikubwa warsha hii. Kwa wasikilizaji wa nchi za nje, naamini mlifurahia kuwa hapa nchini na mnaweza kuendelea kutembelea vivutio vyetu na kurejea kwenu na kumbukumbu nzuri za Tanzania na kuwafanya nyinyi na rafiki zenu mpende kututembelea tena baadaye. Kwa haya natangaza sasa kuwa warsha hii inafungwa rasmi.

Asanteni.

MATOKEO YA WARSHA

Uchambuzi wa Matokeo ya Uchunguzi

Upimaji huu wa matokeo ulikusudiwa kupima mawazo ya washiriki katika warsha ya habari kwa uwajibikaji kwa kufikiria upatikanaji wa habari nchini Tanzania.

Kuna washiriki wengi katika kutoa habari kuhusu huduma za umma. Serikali inatoa habari kwa wananchi, vyombo vya habari, Bunge na Mkaguzi Mkuu. Mkaguzi Mkuu anatoa taarifa Bungeni ambayo inaweza kupatikana kwa raia. Vyombo vya habari vinatoa habari moja kwa moja kwa wananchi. Dhana ya jinsi gani mtiririko huu unafanya kazi vizuri, ilichunguzwa pia.

Washiriki wote (100%) walikubaliana kwamba raia wana 'haki ya kujua'. Karibu washiriki wote (95%) pia walikubali kuwa serikali ina wajibu wa kutoa habari kwa raia wake. katika utamaduni ambako usiri ndiyo kawaida na kuongea ni nadra, hii inaonyesha kuna msukumo dhahiri kwa mabadiliko.

Utafiti uliofanyika Tanzania awali umeonyesha kuwa raia hawafahamu haki zao kuhusu kupata habari. Ilitambuliwa kuwa upatikanaji wa habari ni jambo muhimu. Asilimia 63.7% ya washiriki inaamini kuwa haki zilizopo za kupata habari Tanzania ama hazitoshi au ni duni. Washiriki walionyesha kuwa hatua muhimu kufikia hiyo ni pamoja na kuongeza hamasa kwa wananchi na kubadili utamdauni wa sasa wa watumishi wa serikali. Hizi ni hatua mbili muhimu zilizo rodheshwa na asilimia 54.5% na 40.9% ya washiriki kila moja. Kuninua usimamizi wa utoaji habari kuliungwa mkono, asilimia 36.4% ya washiriki wakisema ndiyo hatua muhimu.

63.7% ya washiriki wanaamini haki zilizopo za upatikanaji habari Tanzania ama hazitoshi au ni duni.

Maoni yalikuwa yamegawanyika kuhusu msaada wa watumishi wa serikali, ambapo 41% ya washiriki walifikiri mwitikio wa watumishi wa serikali unasaidia na 9.1% walifikiri wanasaidia sana, 41% walifikiri hawana msaada. Matokeo haya yanapingana na yale kwamba 59.1% walisema tatizo kubwa la kupata habari ni maofisa wanaoweka vikwazo.

Washiriki walikuwa wanafahamu mambo yanayozuia kupatikana habari Tanzania. Vikwazo vikubwa vilitajwa kuwa ni raia wasiofahamu ni wapi waende kupata habari (90.1%), maofisa wanaozuia habari (kama hapo juu) na kwamba habari zinaonekana kuwa siri (54.5%). Hali hii inaeleza juu ya utamaduni wa usiri ndani ya serikali, na pia ukosefu wa maelezo kuhusu huduma zinazotolewa kwa raia. Kulikuwa na mawazo kwamba taarifa wanazohitaji wananchi kuhusu uwajibikaji hazipo; asilimia 18.2% tu ya washiriki walisema hali haikuwa hivyo. Lakini kulikuwa na wasiwasi kuhusu usimamizi wa habari hizo, asilimia 59.1% ya washiriki wakikubali kuwa mara nyingi kumbukumbu zimevurugika kiasi cha kuwa vigumu kuzipata. Jambo la kushangaza ni kwamba fikra za gharama (27.3%) na saa zisizofaa kufungua ofisi (0%) ni mambo ambayo hayakuonekana kuwa ni vikwazo.

Kulikuwa na dhana kwamba habari wanazotaka wananchi kuhusu uwajibikaji hazipo. Lakini kulikuwa na wasiwasi kuhusu usimamizi wa habari hizo, asilimia 59.1% ya washiriki wakikubali kuwa mara nyingi kumbukumbu zimevurugika kiasi cha kuwa vigumu kuzipata.

Asilimia 91% ya washiriki walifikiri wizara au ofisi ya wilaya lazima zijibu ombi la kupatiwa habari katika mwezi mmoja. Asilimia 69.5% walikuwa na mawazo kuwa majibu yawe yamepokelewa katika muda huo, lakini 30.5% walikuwa na wasiwasi kuwa majibu yanaweza kutolewa katika miezi mitatu au yasitolewe kabisa.

Wabunge (28%) na vyombo vya habari (24%) walitajwa kuwa ndiyo vyanzo vya uhakika kupata habari juu ya huduma za serikali. Wizara na ofisi za wilaya zilipata alama mbaya kila moja asilimia 12% na 8% tu ya washiriki. Hii inaimarisha matokeo ya utafiti uliofanyika Tanzania ilioonyesha umuhimu wa mtandao usio rasmi katika kupata habari za huduma za serikali. Marafiki au watu mnaofahamiana nao walikuwa na nafasi nzuri kuliko mitandao rasmi kama vyanzo vya habari (16%).

Wabunge wanapata nafasi nzuri kama vyanzo vya habari. Ingawa hivyo uwezo wao wa kufanya kazi ipasavyo unadhhibitiwa na ukosefu wa taarifa wanazopewa na serikali. Haya ni matokeo ya uchunguzi ambapo 54.6% walisema taarifa zinazotolewa Bungeni hazitoshi ikilinganishwa na 22.7% tu waliosema zinatoshwa.

54.6% wanasema taarifa zinazotolewa kwa Bunge hazitoshi ikilinganishwa na asilimia 22.7% tu waliosema zinatoshwa.

Ilifikiriwa kuwa taarifa zinazotolewa kwa Bunge na Mkaguzi Mkuu ni nzuri (31.8%) au zinakubalika (27.3%), wakati jumla ya 27.2% tu wanasema hazikubaliki (22.7%) au duni (4.5%). Maoni yalikuwa siyo mazuri kuhusu kupatikana kwa taarifa hizo kwa wananchi. Kisheria hizi ni taarifa zinazopatikana hadharani ingawa 50% kiutekelezaji hazipatikani kwa urahisi. 18.2% hawakufahamu ikionyesha hakuna mwamko kuhusu upatikanaji wake.

Hali ya mawazo kuhusu vyombo vya habari ilikuwa na mchanganyiko. Vyombo vya umma na binafsi vilihusiswa tofauti katika utafiti huu. Matokeo yanaonyesha kuwa tofauti ya maoni kufuatana na hadhi yao ikiwa vyombo binafsi vikipewa alama za juu (59.5%) kwa kukubaliana kuwa vilikuwa huru sana au huru kiasi, kiasi kidogo dhidi ya 45.5% zilitolewa kwa vyombo vya habari vya umma.

Matokeo kamili ya utafiti huu angalia **Nyongeza Namba Moja**.

Matokeo Muhimu

Matokeo ya warsha ya siku mbili yalikubaliwa katika siku ya pili. Mratibu wa warsha aliongoza washiriki wajadili zaidi maeneo matatu ambayo ni:

- mambo yaliyopatikana haraka kutokana na mpango wa DBSPE
- ufumbuzi kuhusu matatizo ya upatikanaji habari
- hatua zinazowezekana kuinua hali ya mazingira ya utoaji wa habari Tanzania.

MAMBO YALIYOPATIKANA HARAKA KUTOKA MPANGO WA DBSPE

Maazimio yalikubaliwa kuimarisha mpango wa DBSPE na kufikiria matatizo mapana zaidi ndani ya serikali. Vikwazo vinavyohusu upatikanaji habari/taarifa vilitambuliwa na baadaye njia za kukabiliana na vikwazo hivyo zilitolewa wakati wa mjadala. Mwanzoni mazungumzo yalikuwa juu ya matatizo ya habari na utatuzi wa matatizo ya DBSPE. Haya yalijadiliwa siku ya kwanza ya warsha.

Vikwazo Kupata Habari Kuhusu Mpango wa DBSPE	Ufumbuzi Uliopatikana kwa Matatizo ya DBSPE
1 Umangimeza	1 Umiliki wa mpango katika ngazi za chini kwa kushirikisha jumuaia
2 Ugawaji mbaya	2 Kutoa habari katika mfumo rahisi/ lugha vipindi vya redio Gazeti la Kiswahili Matangazo rahisi katika kalamu, fulana, Duka la Vitabu wizarani
3 Ufinyu wa bajeti	3 Kushirikisha jumuaia kwa kutumia vifaa vinavyopatikana hapo kwa kufundishia
4 Mitandao ya ugawaji	4 <i>Hakuna ufumbuzi</i>
5 Mipango mibaya	5 <i>Hakuna ufumbuzi</i>
6 Kuinua uwezo wa watendaji wa wizara.	6 Kuhamasisha wamiliki
7 Ukosefu wa uwajibikaji	7 Boresha taarifa za mpango na Badili: jina la mpango

UFUMBUZI WA MATATIZO KUPATA HABARI

Mapendekezo haya yalipatikana katika majadiliano juu ya njia kadhaa za kuinua kupatikana habari asubuhi ya siku ya pili ya warsha.

Sheria ya uhuru wa habari bado siyo ufumbuzi kwa Tanzania; ujenzi wa taasisi lazima ufanyike kabla ya kuendeleza lolote katika suala hili.

Mikataba ya serikali na raia ni njia bora ya kuinua kiwango cha utoaji huduma kama utekelezaji wake utafanywa kwa njia inayofaa Tanzania.

Mitandao bora ya mawasiliano, kwa mikutano, kugawa vitu vya kusoma, kutangaza njia za malalamiko vitaongeza mtiririko wa taarifa kati ya serikali na raia.

Kutoa ufupisho wa ripoti za Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa kuongeza upatikanaji wa taarifa zake.

Maamuzi ya kamati ya Fedha juu ya taarifa za Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu yafuatwe na serikali.

Shughuli za Tume ya Kudumu ya uchunguzi zipanuliwe ili itoe habari kuhusu huduma za umma.

MATATIZO YALIYOTAMBULIWA YANAHITAJI UFUMBUZI

Matatizo mengi yanayowapata wananchi kupata habari/taarifa yamefahamika na njia ya kuyatatua zilijadiliwa. Matokeo ya utafiti yalionyesha mambo magumu kitamaduni na masuala ya upangaji ambayo hayakuwa rahisi kutatua. Lakini washiriki waliweza kutambua hatua za muda mrefu za kuchukua ambazo zitainua mazingira ya habari nchini Tanzania.

Vikwazo vya kawaida vilivyotambuliwa ni:

- Habari zipo, lakini watu hawazipati
- Utamaduni wa watumishi wa serikali unakwamisha kupatikana habari
- Wabunge hawapati habari za kutosha kuweza kufuatilia mambo
- Baadhi ya habari za serikali (kama vile taarifa ya Mkaguzi Mkuu) haziko katika mfumo rahisi ili zitumike
- Taarifa zinatolewa kwa maandishi na mara nyingi ni kwa Kiingereza.

BAADHI YA HATUA ZA KUCHUKUA

Katika siku ya pili washiriki walijadili hatua kadhaa kutambua upungufu wa kutathmini taarifa na wakaainisha wenye majukumu ya kuchukua hatua. Mjadala ulilenga kwenye hatua kwa sekta ya elimu na serikali kwa jumla. Wote walikubaliana kwamba hatua za kukabili masuala hayo zianze kuchukuliwa upesi iwezekanavyo. Hatua nyingi zitafanikiwa baada ya muda mrefu.

KITENDO	JAMBO	MUWAJIBIKAJI	MUDA
Elimu ya uraia	Kupiga vita ujinga	Wizara ya Elimu Utumishi Serikali za Mitaa Vyombo vya habari na NGO Bunge Taasisi za dini	Mpango wa miaka 5 kwanza na kuendelea
Madaraka Mikoani	Kukusanyika mfumo wa habari sehemu moja	Wizara ya Elimu Utumishi Serikali za Mitaa	Muda mrefu
Kurekebisha sheria na taratibu	Ondoa sheria zisizoeleweka juu ya habari Toa mwongozo kwa watumishi	Tume ya kubadili sheria Tume ya kurekebisha utumishi serikalini.	Muda mrefu
Kutambua habari zinazopendwa	Mfumo mbaya wa habari Matumizi ya kiswahili Matatizo ya kueleza mambo	Wizara ya Elimu Wilaya serikali za mitaa Vituo vya walimu Shule	Muda mrefu
Inua utunzaji wa taarifa kwa: <ul style="list-style-type: none"> • Kujenga uwezo • Badili mfumo wa kuweka rekodi • Rekebisha sheria ya nyaraka 	Inua kupatikana kwa habari Kuwa na uongozi mmoja kwa utunzaji rekodi Kuinua upatikanaji wa majibu	Serikali Bunge Sheria Wilaya Vituo vya walimu Shule	Inaendelea sasa Muda mrefu
Kuinua mwamko	Ondoa utamaduni wa usiri Ondoa ujinga Angalia mambo ya utamaduni	Serikali Wanasiasa Wizara ya Elimu NGOs Jumuia	Muda mrefu
Toa Elimu bora nchi nzima	Ondoa matatizo ya jamii na umasikini	Wizara ya Elimu na DBSPE	Muda mrefu

TAARIFA KWA VYOMBO VYA HABARI

Tanzania Yaongoza katika kutafuta Mbinu za Uwajibikaji zaidi

Warsha ya kwanza duniani ya Utoaji wa Habari kwa ajili ya Uwajibikaji ilifanywa Tanzania kuanzia Machi 27 hadi 28, mwaka 2000. Warsha hiyo ya siku mbili iliyojadili suala la kuwafanya watu wapate taarifa zaidi kuhusu masuala mbalimbali ilifanyika kwenye ukumbi wa British Council jijini Dar es Salaam. Lengo la warsha hiyo ni kuifanya jamii iwe na uelewa zaidi wa mambo kwa kupashwa habari. Iwapo habari na taarifa mbalimbali zitapatikana, mwananchi mmoja mmoja na wawakilishi wao wanaweza wakazijua na kuzidai haki zao za kiraia, wataifanya serikali iwajibike zaidi na kusaidia kugundua na kuzuia rushwa na wizi wa udanganyifu.

Katika hotuba iliyosomwa na ofisa mwandamizi wa Taasisi ya Kuzuia Rushwa, Bw. Edward Hoseah, kwa niaba ya Mkurugenzi wa taasisi hiyo, Meja Jenerali Kamazima, Bw. Hoseah alisema kwamba 'kuna sababu nne za msingi kuhusu haja ya raia kupashwa habari zaidi:

- kwa sababu ni raia wa nchi huru
- kwa sababu bila ya watu kupata habari huwezi kuwa na serikali inayowajibika
- kama habari na taarifa mbalimbali zinapatikana ni rahisi zaidi kufanya maamuzi na kutunga sheria madhubuti
- huifanya serikali kuwa ya uadilifu zaidi.'

Kupata habari na taarifa za kiserikali ni jambo gumu sana nchini Tanzania. Washiriki wa warsha hiyo walieleza kusikitishwa kwao kuwa sheria zilizopo na masharti ya utumishi serikalini huzuia utoaji habari kwa umma. Ilionekana kuwa hali inakuwa mbaya zaidi hasa kwa vile wananchi hawazijui haki zao, hawaelewi waende wapi ili waombe kupatiwa taarifa na vile vile kuwepo kwa taratibu nyingi za urasimu. Utunzaji wa nyaraka na kumbukumbu mbalimbali ulionekana kuwa ni eneo moja la msingi la kuwapatia wananchi taarifa mbalimbali.

Washiriki pia walibaini kwamba mfumo wa uandaaji wa nyaraka mbalimbali nao pia unaweza kuwa ni tatizo. Mfano ulitolewa wa ripoti za Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali. Pendekezo moja lililotolewa la kutatua tatizo hilo ni kuwa hati na nyaraka mbalimbali za serikali ziandaliwe kwa kuzingatia mahitaji ya raia wa kawaida. Hii itasababisha kuwepo na uteuzi mzuri wa maneno ya kutumia katika taarifa hizo, uandishi wake utakavyokuwa na lugha ya kutumia. Njia nyingine iliyopendekezwa ni kutoa habari zaidi kwa kupitia njia ya redio.

Mkazo uliwekwa katika kuwa na mpango wa utekelezaji utakaotesheleza mahitaji ya muda mfupi na muda mrefu. Mapendekezo kadhaa yamatolewa katika warsha hiyo kwa ajili ya kuzingatiwa na serikali. Baadhi ya hatua zinahitaji marekebisho ya taasisi na kujenga upya uwezo.

Warsha hiyo iliwakusanya pamoja Wabunge, vyama vya kitaaluma, vikundi vya wananchi vinavyofuatilia mambo mbalimbali na maofisa waandamizi wa serikali. Wabunge waliohudhuria warsha hiyo walitoka katika chama tawala na kutoka upande wa upinzani. Mpango wa Kuendeleza Elimu ya Msingi Wilayani unaoendeshwa na Wizara ya Elimu na Utamaduni ulikuwa ndio mfano uliojadiliwa kwenye warsha.

Warsha hiyo iliandaliwa na taasisi ya kimataifa inayoshughulikia usimamizi wa nyaraka – Internationa Records Management Trust (IRMT), yenye makao yake London, Uingereza na shirika la Transparency International - Tanzania (TI TZ) ambalo hupambana na rushwa. Fedha za kugharimia warsha zilitolewa na Benki ya Dunia, Danish Trust Fund na British Council, Tanzania. Siku ya kwanza warsha ilikuwa chini ya uenyekiti wa Bw. Ibrahim Seushi, Mwenyekiti wa TI TZ na siku ya pili mwenyekiti alikuwa Bw. Joseph Rugumyamheto, Katibu Mkuu, Idara Kuu ya Utumishi Serikalini, Tanzania. Bibi Angeline Kamba ambaye zamani alikuwa ni Kamishna wa Utumishi Serikalini na Mtunza Nyaraka wa Taifa, Zimbabwe, alikuwa mshauri wa warsha hiyo. Watendaji kutoka IRMT na Transparency International, Ghana nao walishiriki katika kusaidia kuiendesha warsha hiyo.

Warsha hii itafuatiwa na warsha ya pili itakayofanyika Ghana Julai, mwaka 2000.

VYOMBO VYA HABARI JINSI VILIVYOELEZEA WARSHA

The Guardian, Tuesday, March 28, 2000

'Public information needed in war against corruption'

By Simon Kivamwo of PST

PUBLIC information systems are vital in making the on-going anti-corruption war succeed throughout the country, the Director of the Prevention of Corruption Bureau, Major General Kamazima, said yesterday.

He was opening a two-day workshop on Information and Accountability.

In a speech read on his behalf by a senior officer in the bureau, Edward Hosea, he said: "Without a firmly rooted local demand for public sector information, accountability initiatives and anti-corruption strategies are likely to fail."

The failure would be due to the fact that there would not be any commitment by public servants to maintain the information systems required for transparency.

"This is something that we, Tanzanians, must decide for ourselves" – he said.

Stressing on the importance of information to the economy, he said that businesses needed access to information.

"We should build information systems which ensure that Tanzanian companies are not unfairly disadvantaged against overseas companies which have access to information from their own governments," he said.

The absence of information or the inability to produce records was sometimes more unbecoming than the presence of records.

"If the relevant document cannot be found, the administration appears to be hiding something... Too often, the appearance of covering up a mistake by officials can cause the government embarrassment," he said.

The workshop, which attracted several government officials and MPs, has been jointly organised by Transparency International Tanzania and the International Records Management Trust (IRMT).

Mtanzania, Jumanne, Machi 28, 2000

PCB yataka taarifa sahihi za rushwa

Na Leila Shamte

IMEELEZWA kuwa ili wananchi waweze kuibana serikali iweze kuwajibika na kudhibiti wizi na ulaji rushwa katika jamii, ni lazima raia au wawakilishi wao wawe na taarifa sahihi.

Akifungua warsha ya siku mbili ya upatikanaji wa taarifa kwa madhumuni ya uwajibikaji, kwenye Ukumbi wa British Council, jijini Dar-es-Salaam, Meja Jenerali Antony Kamazima ambaye hotuba yake ilisomwa na Mkurugenzi wa Uchunguzi wa PCB, Edward Hosea, alisema kwamba bila raia kuwa na taarifa, serikali, haiwezi kufanikiwa katika vita dhidi ya rushwa.

"Ni lazima kujenga misingi imara ya kupata raia wenye kuelewa stabiki kuhusu masuala yao, kwani ni pale tu raia wanapokuwa na taarifa wanaweza kuibana serikali, iwajibike", alisema Meja Jenerali Kamazima.

Alisema kwamba kama kuna upatikanaji wa taarifa sahihi, serikali itafanya maamuzi mazuri zaidi ambayo yatafuata kanuni na sheria za nchi.

Alisema kwamba upatikanaji wa taarifa utawezesha pia watumishi wa serikali kufuata maaditi katika utumishi wao.

Kiongozi huyo wa taasisi ya kuzuia rushwa, alisema kwamba raia wanahitaji ujasiri kwa serikali katika kuipa taarifa na akataka kuwepo na uhuru kwa raia kutoa taarifa bila kuwa na uwoga wowote.

"Ni lazima kuwepo na uwazi katika kutoa taarifa na pia watumishi wa serikali wawe huru kutoa taarifa bila uwoga," alisema.

Alisema pia kwamba raia pia wanahitaji taarifa mbalimbali ili kuweza kutoa mchango wao katika maendeleo ya taifa.

Warsha hiyo ya siku mbili ilihudhuriwa na wabunge, vyama vya kitaaluma, makundi mbalimbali ya jamii, 'viongozi waandamizi wa serikali na washiriki toka nje ya nchi.

Iliandaliwa na mashirika ya kimataifa ya Transparency International Tanzania na International Records Management Trust-Rights and Records Institute na kufadhiliwa na Benki ya Dunia, Danish Trust Fund na British Council.

Jumanne Machi 29, 2000

'Upatikanaji wa taarifa kutoka serikalini utasaidia uajibikaji'

Na Beatrice Bandawe

'MKURUGENZI wa Taasisi ya Kuzuia Rushwa nchini (PCB), Meja Jenerali Kamazima, amesema uboreshaji wa upatikanaji wa taarifa kutoka serikalini utasaidia uajibikaji wa watendaji kwa raia.

Akifungua warsha ya siku mbili jana juu ya "upatikanaji wa taarifa kwa madhumuni ya uajibikaji" Meja Jenerali Kamazima alisema kuwa kama serikali haitaboresha mazingira na taratibu za upatikanaji wa taarifa, watendani wake hawatawajibika.

Warsha hiyo ya kwanza kufanyika duniani, ilifunguliwa kwa niaba yake na Mkurugenzi wa Uendeshaji wa Taasisi hiyo, Bw. Edward Hoseah katika ukumbi wa *British Council*.

Meja Jenerali Kamazima alisema sababu nyingine ya warsha hiyo ni kuwafanya raia wajisikie wako kwenye nchi yao.

Washiriki watajadili mbinu na mikakati ya kuwezesha uajibikaji na uwazi katika utendaji kazi. Kwa mfano alisema, ni vipi raia wa kawaida anaweza kupinga au kukata rufani dhidi ya uamuzi fulani.

Aidha, watajadili juu ya njia zipi nzuri za kuwafanya watendani wawajibike hata kupitia kwa wawakilishi wa wananchi.

Warsha pia itaangalia njia na uwezekano wa raia na wawakilishi wao kupata taarifa sahihi kutoka kwa watendaji.

"Madhumuni ya warsha ni kujenga misingi imara yakuwa na raia wenye ueleo stahiki kuhusu masuala yao", alisema.

Warsha hiyo imeandaliwa na mashirika ya kimataifa ya *Transparency International Tanzania na International Records Management Trust - Rights and Records Institute* na kufadhiliwa na Benki ya Dunia, *Danish Trust Fund na British Council*.

Washiriki katika warsha hiyo ni wabunge wa chama tawala na vyama vya upinzani, vyama vya kitaaluma, makundi mbalimbali ya jamii na viongozi waandamizi wa serikali, washirika na mabingwa toka nje ya nchi.

HABARI ZA TELEVISHENI

Taarifa kuhusu ufunguzi wa warsha kuhusu habari na uwajibikaji, zilitangazwa katika vipindi vya habari za jioni tarehe 27 Machi 2000 kwenye televisheni ya DTV (Dar es Salaam Television) na CTN (Coastal Television Network).

Kufuatia warsha hiyo, mahojiano yalifanywa na CTN kwa watu wafuatao:

- Piers Cain, Mkurugenzi wa Utafiti, Maendeleo na Elimu, IRMT - Rights and Records Institute.
- Ibrahim Seushi, Mwenyekiti, Transparency International Tanzania.
- Jackie Pease, Mkurugenzi Msaidizi (Miradi) British Council Tanzania.

Mahojiano hayo yalionyeshwa kwenye CTN baada ya habari za jioni Jumatano, tarehe 30 Machi.

NYONGEZA YA KWANZA

Matokeo Kamili ya Uchunguzi

UPATIKANAJI HABARI

1a) Unaamini kuwa raia wana haki kujulishwa juu ya matendo serikali inayofanya kwa niaba yao? (zungushia moja)	Namba	%
Ndiyo	22	100%
Hapana	0	0
Sifahamu	0	0

1b) Je serikali iwe na wajibu wa kueleza wananchi kuhusu vitendo vyake? (zungushia moja)	Namba	%
Ndiyo	21	95.5%
Hapana	1	4.5%
Sifahamu	0	0

2 Haki zilizopo ya kupata habari (weka alama moja ✓)	Namba	%
Nzuri	1	4.5%
Zinatosha	3	13.6%
Hazitoshi	9	41%
Duni	5	22.7%
Sijui	3	13.6%
Halikujibiwa	1	4.5%

3) Ni kifungu gani cha maneno unachokubaliana nacho zaidi? (weka alama moja ✓)	Namba	%
Taarifa inayowekwa na serikali inawekwa kwa sababu nani mali hasa ya serikali	1	4.5%
Taarifa inayowekwa na serikali inawekwa kwa manufaa ya wananchi	17	77.3%
Ni kazi ya serikali kuamua ni taarifa ipi itolewe au isitolewe kwa wananchi	4	18.2%

4 Unaamini wananchi wote wana uwezo sawa kwa taarifa za serikali katika utaratibu wa sasa kama masikini na tajiri mjini na vijijini na vyombo vya habari? (zungushia moja)	Namba	%
Ndiyo	4	18.2%
Hapana	16	72.7%
Sifahamu	1	4.5%
Halikujibiwa	1	4.5%

5	Ni chanzo gani kinachoaminika kupatia habari juu ya huduma za serikali? (weka alama moja ✓)	Namba	%
	Bunge	7	28%
	Vyombo Vya Habari	6	24%
	Marafiki	4	16%
	Wizarani Dar Es Salaam	3	12%
	Ofisa Wilaya	2	8%
	Wengine Taja	1	4%
	• matangazo ya sera ya serikali		
	Hawakujibu	1	4%
	Swali Halikueleweka	1	4%

6	Taarifa zinazotolewa kwa wabunge kwa ajili ya kuzifanyia kazi zao: (weka alama moja ✓)	Namba	%
	Nzuri	2	9.1%
	Zinatosha	5	22.7%
	Hazitoshi	12	54.6%
	Duni	1	4.5%
	Halikujibiwa	2	9.1%

7	Vyombo vya habari vya umma vinafanya kazi kuelimisha wananchi kuhusu mipango ya serikali: (weka alama moja ✓)	Namba	%
	Kwa Uhuru, Haki Na Ukweli	2	9.1%
	Uhuru Wa Kiasi, Haki Na Ukweli	8	36.4%
	Siyo Huru Sana, Haki Na Ukweli	9	41%
	Vinapendelea, Siyo Haki Na Kweli	3	13.6%

8	Vyombo vya habari binafsi vinatoa habari kuhusu mipango ya serikali: (weka alama moja ✓)	Namba	%
	Kwa Uhuru, Haki Na Ukweli	3	13.6%
	Uhuru Wa Kiasi, Haki Na Ukweli	10	45.5%
	Siyo Huru Sana, Haki Na Ukweli	7	31.8%
	Vinapendelea Na Siyo Haki Na Kweli	2	9.1%

9a)	Uwezo wa Mkaguzi Mkuu wa Serikali kutoa taarifa ya fedha na kutoa kwa Bunge: (weka alama moja ✓)	Namba	%
	Nzuri	7	31.8%
	Unakubalika	6	27.3%
	Haukubaliki	5	22.7%
	Duni	1	4.5%
	Sifahamu	3	13.6%

9b) Upatikanaji wa taarifa ya Mkaguzi Mkuu wa serikali kwa wananchi ni: (weka alama moja ✓)	Namba	%
Nzuri	2	9.1%
Unakubalika	2	9.1%
Haukubaliki	2	9.1%
Duni	11	50%
Sifahamu	4	18.2%
Halikujibiwa	1	4.5%

10 Mwandishi wa habari anapouliza Idara inayohusika na na habari katika wizara, idara hiyo lazima: (weka alama moja ✓)	Namba	%
Itoe habari na isitolewe kama kuna sababu za kutosha isitoe, kama sivyote, imwarifu waziri	18	81.8%
Ikatae kutoa habari ila kama imeamriwa kutoa habari hiyo	3	13.6%
Kumtuma mwandishi akamwone waziri bila kusema lolote	0	0%
Hakuna jibu	1	4.5%

HUDUMA ZA SERIKALI

11 Wananchi wanapendelea kujua habari gani za serikali? (Tia alama yote yanayostahili ✓)	Namba	%
Elimu	16	72%
Bajeti ya serikali na matumizi	16	72%
Afya	13	59%
Ardhi (umiliki wake)	12	54%
Sheria	9	41%
Pensheni	8	36%
Kazi za ujenzi kama vile barabara, madaraja	8	36%
Mengineyo:	1	4.5%
• <i>taratibu za serikali</i>	1	4.5%
• <i>misaada ya uchumi</i>	1	4.5%
Hakuna Jibu	1	4.5%

12 Unaamini taarifa zinazotolewa na serikali? (weka alama moja ✓)	Namba	%
Zinaaminika sana	1	4.5%
Zinaaminika	11	50%
Haziaminiki	8	36.4%
Siyo sahihi kabisa	1	4.5%
Sifahamu	1	4.5%

13 Kama huridhika kama taarifa iliyotolewa na wizara au serikali ni sahihi na kamili, utafanyaje: (weka alama moja ✓)	Namba	%
Lazima nitafanya rufani	4	18.2%
Nina hakika kiasi kufanya rufani	8	36.4%
Sina imani ya kufanya rufani	9	41%
Naogopa kufanya rufani	0	0
Hakuna jibu	1	4.5%

14 Watumishi wa serikali wanapotoa habari kwa wananchi kwa kawaida huwa: (weka alama moja ✓)	Namba	%
Wanasaidia Sana	2	9.1%
Wanasaidia	9	41%
Hawasaidii	9	41%
Wanakuzuia	0	0
Hakuna jibu	2	9.1%

ELIMU

15 Utaona ni kwa manufaa gani kupata habari kuhusu: (tia alama yoyote ✓)	ya maana		inafaa		haina maana		sifahamu	
	Na	%	Na	%	Na	%	Na	%
Maendeleo ya mwaka ya Mwanafunzi	13	59.1%	7	31.8%	1	4.5%	0	0
Mipango ya serikali ya maendeleo	13	59.1%	5	22.7%	1	4.5%	1	4.5%
Matokeo ya mtihani	12	54.5%	8	36.4%	1	4.5%	0	0
Bajeti ya Elimu	11	50%	8	36.4%	2	9.1%	0	0
Taarifa ya fedha ya shule	10	45%	11	50%	0	0	0	0
Mgawanyo wa vifaa vya shule	7	31.8%	11	50%	2	9.1%	1	4.5%
Ukarabati wa shule	6	27.3%	13	59.1%	0	0	1	4.5%
Mengine (yataje)	1	4.5%	0	0	0	0	0	0
Utaratibu wa mafunzo	1	4.5%	0	0	0	0	0	0
Uchaguzi wa wanafunzi	1	4.5%	0	0	0	0	0	0

16 Ni habari zipi kuhusu elimu ya msingi ambazo serikali inaweza kukaa kimya bila kuzitoa? (tia alama yoyote ✓)	muhimu		zinahaja		hazina		sifahamu	
	Na	%	Na	%	Na	%	Na	%
	Taarifa binafsi ya mwanafunzi	8	36.4%	8	36.4%	4	18.2%	0
Sifa za walimu na utendaji	4	18.2%	6	27.3%	8	36.4%	0	0
Taarifa ya maendeleo ya mwanafunzi	3	13.6%	7	31.8%	9	40.9%	0	0
Matokeo ya mtihani	3	13.6%	5	22.7%	10	45.5%	0	0
Ugawaji vifaa vya shule	1	4.5%	3	13.6%	13	59.1%	0	0
Taarifa ya shule ya fedha	0	0	3	13.6%	14	63.6%	0	0
Mipango ya shule ya ujenzi	0	0	4	18.2%	14	63.6%	0	0
Nyinginezo	0	0	0	0	1	4.5%	0	0
Nyingine zote zisiwe za siri	2	9.1%	0	0	0	0	0	0
Mapato	0	0	0	0	2	9.1%	0	0
Uchaguzi wanafunzi	0	0	0	0	1	4.5%	0	0

MAJIBU YA SERIKALI

17 Wananchi wanapata vikwazo gani kupata habari za serikali? (tia alama yoyote ✓)	Namba	%
Sijui mahali pa kuuliza	20	90.1%
Taarifa zimechanganyika na hazipatikani	13	59.1%
Maofisa wanaleta kizuizi	13	59.1%
Taarifa zinafikiriwa ni za siri	12	54.5%
Taratibu zake ni ngumu	11	50%
Ni mbali kwenda	9	40.1%
Gharama, photocopy	6	27.3%
Taarifa hizo hazipo	4	18.2%
Uvivu	1	4.5%
Hakuna inayohusika	1	4.5%
Saa za ofisi mbaya (kufungua, kufunga)	0	0

18a) Onyesha muda gani wa kusubiri taarifa kutoka wizarani au wilayani kujibu ombi la taarifa kutoka kwa mwananchi: (zungushia moja)	Namba	%
Mpaka wiki 1	8	36.4%
Mpaka wiki 2	6	27.3%
Mpaka mwezi 1	6	27.3%
Mpaka mwezi 3	1	4.5%
Hapana	1	4.5%

18b) Onyesha ni lini kujibiwa kuhusu ombi lako la taarifa toka wizarani au ofisi ya wilaya: (zungushia moja)	Namba	%
Hadi wiki 1	5	21.7%
Hadi wiki 2	6	26.1%
Hadi mwezi 1	5	21.7%
Mpaka mwezi 3	6	26.1%
Hapana	1	4.4%

19 Kumbukumbu zilizotunzwa vizuri ni muhimu kwa kupatia habari. Nchini Tanzania kumbukumbu za serikali ni: (tia alama moja ✓)	Namba	%
Nzuri	0	0
Zinatosha	7	31.8%
Hazitoshi	13	59.1%
Duni	2	9.1%

20 Taja hatua muhimu tatu zinazopaswa kuchukuliwa kupatikana habari:	Namba	%
Kuinua mwamko	12	54.5%
Mabadiliko ya utamaduni	9	40.9%
Kusimamia Taarifa	8	36.4%
Mikutano	6	27.3%
Kurekebisha sheria	5	21.7%
Vyombo vya habari	3	13.6%
Kuitangaza serikali	3	13.6%
Kugawa madaraka	3	9.1%
Kupunguza umangimeza	2	9.1%
Kuboresha elimu	1	4.5%
Kutumia lugha nyepesi	1	4.5%

NYONGEZA YA PILI

Mifano ya Njia za Kufuata

Nakala za mada zifuatazo zilitolewa kwa washiriki wa warsha. Seti kamili ziligawiwa sehemu zifuatazo baada ya warsha:

Maktaba ya Bunge Dodoma Tanzania	Chuo Kikuu cha Dar es Salaam Maktaba ya Kitivo cha Sheria Dar es Salaam Tanzania	Sehemu ya utunzaji wa kumbukumbu na nyaraka Idara Kuu ya Utumishi S.L.P. 2006 Dar es Salaam, Tanzania
--	---	---

Sheria	
AUSTRALIA Ombudsman Act 1976 Freedom of Information Act 1982	http://www.austlii.edu.au/au/legis/cth/consol_act/oa1976114/ http://www.austlii.edu.au/au/legis/cth/consol_act/foia1982222/
CANADA Access to Information Act 1982 Privacy Act 1983	http://canada.justice.gc.ca/FTP/EN/Laws/Chap/A/A-1.txt http://canada.justice.gc.ca/FTP/EN/Law/Chap/P/P-21.txt
IRELAND Freedom of Information Act 1997 (edited version)	http://www.irlgov.ie/finance/free1.htm
SOUTH AFRICA Promotion of Access to Information Act 2000	http://www.polity.org.za/govdocs/legislation/2000/index.html
UK Data Protection Act 1998 Freedom of Information Bill 1999	http://www.hmso.gov.uk/acts/acts1998/19980029.htm http://www.publications.parliament.uk/pa/cm199900/cmbills/005/2000005.htm
USA Privacy Act 1974 Freedom of Information Act 1968	http://www.usdoj.gov/04foia/foiastat.htm http://www.usdoj.gov/04foia/privstat.htm
Manuals	
UK <i>Access to Public Records</i> , 1 st edn., September 1999	Public Records Office, Kew, Richmond, Surrey TW9 4DU, UK Tel: +44 20 8876 3444 Website: http://www.pro.gov.uk/

Tafadhali, ufahamu kuwa anuani hizi za "web-site" zinaweza kubadilika. Anuani hizi ni kama zilivyokuwa April 2000.

UK <i>Open Government: a guide for staff to the Code of Practice on Access to Government Information</i> , Jan. 1997	Department for Education and Employment (DfEE), Records and Information Management Unit, L5 Caxton House, London SW1H 9NF, UK
Citizens Charters	
AUSTRALIA Office of the Commonwealth Ombudsman	http://www.comb.gov.au/publications/service_charter/Charter2.html
CANADA Canadian Charter of Rights and Freedoms	http://insight.mcmasters.ca/org/efc/pages/law/charter/charter.text.html
INDIA Reserve Bank of India, Exchange Control Department	http://ns.securities.ru/Public/Public98/RBI/PR/char980604.html?all
UK Charter for Inland Revenue taxpayers Citizen's Charter for Northern Ireland The Public Record Office Citizen's Charter Statement	http://www.inlandrevenue.gov.uk/pdfs/irl67.htm http://www.ni-charter.gov.uk/charter.htm http://www.pro.gov.uk/readers/charter.htm
Codes of Practice	
EUROPEAN UNION Code of Conduct concerning public access to Commission and Council documents	http://europa.eu.int/en/comm/accdoc/code.html
HONG KONG Code of Access on Information	http://www.info.gov.hk/access/code.htm
UK Code of Practice on Access to Government Information, 2 nd edn., 1997	http://www.homeoffice.gov.uk/foi/ogcode981.htm
Information access initiatives	
INDIA MKSS, Rajasthan Public Affairs Centre	Village and PO Dev Dungri, Via Kabeda, District Rajasmand, Rajasthan, India 578 16 th B Main, 3 rd Cross, 3 rd Block, Koramangala, Bangalore 560 034, India Tel: +91 80 5520246/5525453/ 5525452 Fax: +91 80 5537260 Email: pacblr@blr.vsnl.net.in

Tafadhali, ufahamu kuwa anuani hizi za "web-site" zinaweza kubadilika. Anuani hizi ni kama zilivyokuwa April 2000.

NYONGEZA YA TATU

MADA YA MAJADIALIANO

Uhuru wa Habari

Sheria ya kupata habari inawapa raia haki ya kisheria ya ‘haki ya kufahamu’. Katika utekelezaji vifungu mahsusi vya sheria vitaamua ni kwa kiwango gani wananchi wanaweza kupata taarifa za shughuli za serikali. Nia ni kuwapatia habari kila mara kama utoaji huo una umuhimu kwa umma, na siyo kwa watumishi kuitumia sheria hiyo kama sheria ya kuweka siri.

Vipengele muhimu vya sheria ya uhuru wa habari ni kwamba:

- kutoa haki ya kisheria mwananchi ambayo inaweza kutekelezwa
- kujaribu kufanya utamaduni wa usiri ndani ya utumishi wa serikali
- kutoa ruhusa mwananchi apate kumbukumbu zote na siyo habari peke yake
- kufafanua ruhusa maalum
- kufafanua haki ya rufani.

HAKI YA KUPATA HABARI

Katika nchi nyingi msingi ya uhuru wa kujieleza na uhuru wa kubadilishana habari imo ndani ya katiba. Hata hivyo sheria ya uhuru maalum wa habari inatakiwa ili wananchi waweza kutumia haki hiyo. Kwa mfano, katiba ya Afrika Kusini ya 1996 ina vifungu vya haki ya kupata habari, inayotaka haki hizo ziwezeshe na sheria maalum. Sheria ya 'The Promotion of Access to Information' ilipitishwa Februari 2000.

Nchi nyingi zilizoanzisha uhuru wa habari zinataka kubadili utamaduni wa usiri uliomo ndani ya utumishi wa serikali na kuwa na ‘utamaduni wa uwazi’ badala yake. Sheria za uhuru wa habari zinatakiwa kuleta uwajibikaji na uwazi katika serikali kwa kuufanya utaratibu wa maamuzi ya serikali kuwa wazi zaidi. Ingawa baadhi ya kumbukumbu zinaweza kuwa halali kuwekwa siri, ruhusa maalum lazima itumiwe kwa nadra (Angalia sehemu ya ruhusa maalum chini).

Uhuru wa habari unasaidia kuifanya serikali iwajibike zaidi kwa Bunge na pia kwa wananchi. Kwa kuwezesha habari kuhusu programu zinazotekelezwa zifahamike, wabunge wanapata fursa kufuatilia kwa ufanisi zaidi kwa sababu wanaelewa mambo.

UKUBWA WAKE

Kazi kubwa ya sheria ya uhuru wa habari inatofautiana na inapaswa kuamuliwa na muundo wa serikali katika nchi yoyote. Kwa mfano, nchini Marekani sheria ya uhuru wa habari ya Shirikisho la Marekani inawahusu zaidi watendaji katika serikali ya Shirikisho. Majimbo mengi ya Marekani yameipanua sheria ya shirikisho kwa kutunga sheria zao ndogo kutekeleza misingi ya uhuru wa habari kwa serikali na serikali za mitaa. Hata hivyo, nchini Ireland, kama ilivyo kwa nchi nyingi, nyingine sheria ya uhuru wa habari inatumika siyo kwa watumishi wa serikali tu bali hata kwa serikali za mitaa makampuni yanayomilikiwa na serikali kwa zaidi ya asilimia 50 na hata kwa kumbukumbu za mashirika binafsi yenye zabuni za serikali.

Sheria za uhuru wa habari zinaweza, lakini siyo lazima, kutumiwa kwa kuanzia nyuma wakati uliopita. Nchi nyingi zina sheria zisizotumiwa wakati uliopita, wakiwa na sheria zenye utaratibu wa kurudi nyuma. Hii maana yake kumbukumbu zenye tarehe baada ya sheria kupitishwa ndizo zinazofanya kazi ziko kwenye mamlaka ya sheria. Hali kadhalika nyingine kwa mfano Afrika Kusini imechukua sheria inayoangalia nyuma. Kipengele hiki hakifanyi kazi kwa taarifa zinazomilikiwa na mtu binafsi (Tazama sehemu inayohusu sheria kuhusu uhuru binafsi).

HAKI YA KUPATA KUMBUKUMBU

Chini ya uhuru wa habari wananchi kwa kawaida wana haki ya kuomba nakala za taarifa na siyo habari iliyomo ndani peke yake. Sheria nyingi za uhuru wa habari zinaelekeza kwamba pale ambapo sehemu tu ya taarifa inaweza kutolewa, vyombo vitoe nakala ya taarifa sehemu zisizotakiwa kutolewa zikiachwa kuliko kukatalia kabisa taarifa. Ada fulani inaweza kutozwa kwa kutoa taarifa hiyo lakini isiwe kubwa mno. Kwa mfano, huko Marekani vyombo vingi vya serikali vinatoa taarifa nyingi bila malipo. Ada zinatozwa kwa maombi yanayochukua muda mrefu lakini ada hizo ni kwa ajili ya kurudisha gharama.

Muda wa maalum wa kujibu maombi na rufani, lazima uwekwe kwenye sheria ya uhuru wa habari. Hii ni nzuri kisheria. Kushindwa kufuata hayo kutasababisha kuwepo misingi ya rufani kwa wadhibiti wa nje wa sheria kama ilivyo kwa kutoza ada zisizo na mantiki.

Ni muhimu kukumbuka kwamba chini ya sheria nyingi za uhuru wa habari maombi ya taarifa lazima yafanywe kwa maandishi ama hata kwa barua, fax ama email. Maombi yatakayofanywa kwa njia ya simu hayamo kwenye sheria za uhuru wa habari.

SHERIA YA UHURU BINAFSI

Baadhi ya sheria za uhuru wa habari zina vifungu vinavyojumuisha kupata kumbukumbu walizo nazo watu binafsi. Kwa upande mwingine kifungu hiki kinaweza kushughulikiwa tofauti katika sheria ya uhuru binafsi. Huu ndio mtindo uliopangwa kutumika Afrika Kusini.

Tofauti na upatikanaji wa kumbukumbu za jumla za serikali katika sheria nyingi za uhuru wa habari, upatikanaji wa kumbukumbu binafsi zinazoshikiliwa na serikali na vyombo vyake kwa kawaida zinatumiya utaratibu wa kuanzia nyuma. Hata sheria ikiundajwe, kupata taarifa za mtu binafsi kumezuiwa mpaka kwa zile zilizohifadhiwa kwa utaratibu fulani wa kuziweka kwenye majalada na zile zinazoweza kupatikana kwa utambulisho maalum kama jina, namba, fahirisi n.k. Kwa mfano sheria ya uhuru binafsi ya Canada imeweka masharti kwamba habari binafsi lazima zitunzwe kwa maisha yake yote kama vile kuanzia kuandaliwa kwake mpaka ziatakapoharibika au kutunzwa hifadhi ya taifa ya kumbukumbu. Pamoja na haki ya kupata majalada binafsi ni kwamba raia wanapaswa kuwa na haki ya kuzifanya taarifa zisizo sahihi zirekebishwe.

UTUNZAJI WA KUMBUKUMBU

Haki zinazolindwa kisheria za upatikanaji wa taarifa zinakuwa hazina maana kama kumbukumbu za serikali ziko ovyoo. Hata kama taarifa kimsingi zinapatikana, kama hazionekani basi wananchi hawawezi kuzitumia. Siyo kwamba hii inazuia uwajibikaji na kuaminika kwa serikali machoni kwa raia, ina matokeo mabaya kwa uwezo wa serikali kutekeleza wajibu wake kwa ufanisi.

Mambo ya utunzaji wa kumbukumbu lazima yashughulikiwe kwa sheria ya uhuru wa habari na uboreshaji ufanyike kabla ya kuanzishwa kwake. Moja ya masharti ya sheria nyingi za uhuru wa habari ni kwamba wakala wanapaswa kuchapisha orodha ya kumbukumbu walizo nazo. Hivyo orodha hizo zipangwe na kuhifadhiwa katika utaratibu wa kuweka taarifa. Huko Canada zaidi ya masharti kwamba maelezo ya kumbukumbu yanachapishwa, kulikuwa na kukubaliana katika kuanzisha sera, viwango na utendaji bora na hata utaratibu kuhakikisha kwamba taarifa zinatunzwa katika muda wa maisha yake. Hii ilikuwa ni katika kutambua kwamba bila taratibu hizo, uhuru wa habari hauwezi kutekelezwa kwa urahisi.

RUFANI

Haki ya kukata rufani dhidi ya uamuzi mbaya ni moja ya mambo muhimu katika sheria ya uhuru wa habari, yakilinda dhidi ya usiri usio lazima kwa kutoa utaratibu F wa maamuzi kuchunguzwa. Bila ulinzi huo, umuhimu wa uhuru wa habari ungepungua. Sheria inamtaka mmiliki, anapokataa maombi, kuwaeleza waombaji sababu za kukataliwa na kuwaarifu waombaji juu ya haki yao ya kukata rufaa na njia ya kufuata. Hizi ni haki za kisheria na ni lazima zitekelezwe.

Kama kupewa kumbukumbu kunakataliwa anayehusika na kumbukumbu hizo amwambie mwombaji sababu ya kukataliwa na aonyeshe idhini inayolinda kumbukumbu hizo. Hatua ya kukataa lazima iwemo kwenye sheria yenyewe.

Sheria nyingi za uhuru wa habari zinatoa ngazi mbili za rufani.

- Kwanza, kuna rufani ya kiutawala kwa chombo kinachohusika. Raia wanaweza kuomba rufani kwa kuitaka chombo husika kifikirie upya ombi hilo na kugeuza uamuzi. Rufani hii lazima isikilizwe na ngazi ya juu ya chombo kilichofanya uamuzi wa awali. Kama ruhusa inazidi kukataliwa ni muhimu kwa raia kwenda kwa msuluhishi aliye huru.
- Ngazi ya pili ya utaratibu wa rufani chini ya sheria nyingi za uhuru wa habari ni kwenda kwa mpatanishi huru au Kamishna wa habari.
- Au ngazi ya pili ya rufani inaweza kuwa ni mapitio ya uamuzi kisheria, kama ilivyo Marekani. Walalamikaji huko Marekani, kama rufani zao zinashindwa kiutawala wanaweza kwenda mahakama za wilaya. Hii inafanyika kwa urahisi kwa kuwaruhusu wanaotaka kupata jalada kuandikisha kesi yao ama katika wilaya wanayoishi, au katika wilaya ambayo kumbukumbu hizo ziko. Katika baadhi ya nchi mpatanishi anaweza kupeleka lalamiko hilo mahakamani.

Njia yoyote itakayochaguliwa, jambo muhimu ni kwamba kuna nafasi ya kutoa haki bila ya upendeleo. Hata hivyo nguvu ya utaratibu wa rufani ni hatua zinazoweza kuchukuliwa kwa kutoruhusu kumbukumbu zikaguliwe. Angalia shughuli za mpatanishi kwa maelezo zaidi ya madaraka yao.

RUHUSA MAALUM

Kuna ruhusa maalum kwa vipengele vya uhuru wa habari. Lawama mojawapo ni kwamba vipengere vya ruhusa maalum katika sheria nyingi za uhuru wa habari vinaelezwa wazi na hivyo vinaweza kutumika kudumisha usiri. Shabaha lazima iwe kwamba ruhusa hizo zifafanuliwe kwa ufupi iwezekanavyo, wakati kulinda manufaa ya jamii, kuhakikisha masilahi ya wananchi kwa kutangaza sana. Mifano ya ruhusa ni hii:

- usalama wa Taifa
- nyaraka zinazohusiana na uuandaaji wa sera za serikali
- kulinda sheria na usalama
- habari za siri na nyeti kibiashara
- habari binafsi (isipokuwa zinazomruhusu mtu aliyetoa ombi)
- habari zinazolindwa na vifungu vingine.

Inaweza kuwa lazima kuongeza vifungu kuzuia maelezo ya kuwepo kumbukumbu fulani. Kwa mfano, sheria ya Marekani ya uhuru wa habari ilirekebishwa mwaka 1996 kuondoa aina fulani ya kumbukumbu wakati ikikubali kuwepo kwa kumbukumbu kutasababisha athari kama ile ya kutoa taarifa hiyo.

KUELIMISHA RAIA

Sheria ya uhuru wa habari siyo kwamba inaweka haki ya kupata habari kisheria, bali pia inaipa serikali wajibu wa kurahisisha upatikanaji wake. Sheria haina budi kuwa na vifungu vinavyotaka wakala wa uhuru wa habari kuchapisha maelezo kuhusu:

- muundo wa wakala huo na shughuli zao na wanavyofanya kazi
- aina ya kumbukumbu walizonazo
- utaratibu wa kuzipata
- utaratibu wa ndani unaotumiwa wakala hao katika kuendesha shughuli.

Ufuatiliaji wa jinsi masharti haya yanavyotekelezwa ni sehemu ya kazi ya mpatanishi. Serikali zinapaswa kuwaeleza raia wake haki walizonazo kwa uhuru wa habari na sheria za uhuru binafsi. Hii inaonyesha kuwajibika kwao kwa uwazi na uwajibikaji wa hali ya juu.

Nchi zenye sheria ya Uhuru wa Habari

Sweden	1766
Marekani	1966
Denmark	1970
Holland	1978
Ufaransa	1978
Australia	1982
Canada	1983
New Zealand	1982
Hungry	1992
Belize	1994
Ireland	1997
Thailand	1997
Korea	1998
Israel	1998
Japan	1999
Afrika Kusini	2000

Kanuni za Utekelezaji Katika Kupata Habari za Serikali

Kuwa na Kanuni za Utekelezaji ni njia ya kukuza na kuongoza upatikanaji wa habari. Ni namna nzuri ya kuifanya, serikali iwe wazi zaidi na kuwa inayowajibika. Madhumuni ya kuwa na Kanuni hizo ni kufanya habari zipatikane kwa wananchi isipokuwa kama kuna sababu ambazo zinafanya habari zizuiwe. Kanuni hizo zisitumiwe kama chombo cha kuzuia habari isipokuwa tu kama habari hizo lazima zizuiliwe kisheria. Hata hivyo bila kuwa na nguvu ya sheria na nguvu ya kutumia sheria utaratibu maalum wa kuhakikisha sheria hizo zinafuatwa. Upo uwezekano wa kanuni hizo za utekelezaji kuwa na manufaa machache tu.

Mambo muhimu katika kanuni hizo ni:

- hazihitaji sheria
- zinatoa ruhusa kwa habari na siyo hati au kumbukumbu zote.
- zinaelza utaratibu wa rufani
- zinaeleza namna ya misamaha
- zinaonyesha misingi ya utendaji.

KANUNI ZISIZO ZA KISHERIA:MFANO WA UINGEREZA

Kanuni za utekelezaji zisizo za kisheria kuhusu kupata Habari zilianzishwa Uingereza mwaka 1994 na baadaye kurekebishwa mwaka 1997. Ni muhimu kufahamu kwamba yaliyomo katika yako kanuni hizo ziko chini ya vikwazo vilivyopo katika sheria zinazotumika sasa na zile zitakazofuata.

Kimsingi kanuni hizo ni za kukuza uwazi wa serikali kwa kuanzisha taratibu na malengo ya utendaji kwa ajili kutoa nafasi kwa habari za serikali kupatikana kuliko mtindo wa hapo hapo unaotegemea hali ya watumishi binafsi wa serikali. Kanuni hizo zingeweza pia kutumika kwa kuongezwa ndani au kama nyongeza kwa utaratibu mzima wa utendaji wa utumishi serikalini. Kanuni hizo zinatazamiwa kuboresha utoaji wa huduma na sehemu muhimu ni kupatikana habari. Kwa hiyo, kabla ya kuanzishwa kwa kanuni serikali lazima ikubali haki ya raia wake kupata habari.

Raia wanaweza kutumia kanuni hizo kupata taarifa za serikali. Hii inaruhusu siyo watu binafsi na makampuni, bali pia vikundi maalum na vyombo vya habari. Kanuni pia zitatoa nafasi ya jinsi wabunge wanavyoweza kupata habari za mipango ya serikali.

Serikali ina mamlaka kuamua namna ya kutumia kanuni hizo. Hii inaweza kuhusiana na kuwepo kwa shughuli za Msuluhishi kama ilivyo Uingereza au, kama Msuluhishi mwingine atateuliwa kusimamia kanuni za utekelezaji, inaweza kuamuliwa na muundo wa utawala wa serikali. Utekelezaji unaweza kwenda kwa awamu ili kuruhusu mafunzo zaidi na kuweka upimaji. Pengine kwa kuanzia awali kwa serikali kuu hadi wilayani; au kutoka wizarani hadi kwenye vyombo vyao vya utekelezaji na matawi yanayohusika. Kwa mfano Uingereza mamlaka ya kusimamia kanuni hizo ni idara za serikali kuu na idara zisizo chini yao kiutendaji tu, ikiwa ni pamoja na makampuni binafsi yenye kandarasi ya Idara ya Serikali.

KUPATA HABARI NA SIYO KUPATA HATI MBALIMBALI

Kanuni za utekelezaji za Uingereza ziko wazi katika kuzuia suala la kuzuia upatikanaji wa habari na siyo hati ambayo ina habari hizo. Hakuna kifungu kinachoruhusu kutolewa kwa nakala za hati za sekta ya umma. Zaidi ya hapo, idara za serikali hazitakiwi chini ya kanuni hizo kupata habari ambazo kwa kawaida hawapaswi kuwa nazo au kutoa habari ambazo zimekwishachapishwa sehemu nyingine.

Utozaji ada unaruhusiwa kwa ajili ya upataji wa habari. Lakini ada hiyo siyo kubwa. Sera za ada katika idara za Uingereza zinaelekea kutumia ngazi ya kushuka, na idara nyingi zikitoa huduma kwa saa nne au tano za mwanzo kwa kushughulikia maombi bila kutoka ada, ila hutoza kwa, kurudisha gharama za wafanyakazi au hutoza ada kwa kila saa maombi yanayochukua muda mrefu. Idara zina uhuru kupanga ada zao, ingawa hizo kama zitaonekana ni kubwa kwa wahitaji, rufani inaweza kufanywa kwa Mpatanishi kama inavyoelezwa chini.

MISAMAHA

Kuna misamaha mingi ya haki ya kutotoa taarifa kwa ajili ya kulinda uhuru binafsi wa watu na kutoa uwezo wa Mawaziri kuongoza. Mifano halisi ya kufikiriwa ni pamoja na:

- usalama wa taifa au ulinzi
- uendeshaji wa masuala ya uhusiano wa kimataifa
- utekelezaji wa Sheria na Uendeshaji wa kesi
- usalama wa raia na utulivu
- masuala ya uhamiaji na uraia
- usimamizi mzuri wa uchumi/ukusanyaji kodi mzuri wa huduma za umma
- usimamizi mzuri wa utumishi serikalini
- maombi yanayochukua muda mrefu na yale yanayosumbua
- uhuru wa mtu binafsi
- habari zilizotolewa kwa kuaminiana
- kutoa habari iliyokatazwa kisheria.¹

Hata hivyo, hata kama habari inaangukia katika fungu la msamaha kipimo maalum hufanywa kuhakikisha kama endapo hasara itakayopatikana kutokana na kutolewa kwa habari hiyo ni kubwa zaidi kuliko manufaa kwa jamii kama itatolewa. Kanuni za utekelezaji siyo kinga kwa maofisa wala rushwa au wasioweza kazi. Lazima iwe wazi kwamba endapo madhara pekee kwa utoaji wa habari hiyo yatakuwa ni kumfadhaisha Ofisa Mtendaji wa serikali, habari hizo hazina budi zitolew kama zilivyoombwa.

MWONGOZO ULIOANDIKWA

Uingereza mwongozo ulioandikwa hutolewa kwa wote raia na wafanyakazi kuelezea jinsi ya kuomba na kushughulikia maombi. Mwongozo umewekwa ili kuhakikisha kuwa

- raia wanafahamu haki zao
- raia wanaweza kupata mengi kutoka katika kanuni hizo
- njia bora ya kushughulikia maombi inatambulishwa.

¹ Kwa habari zaidi angalia *UK Code of Practice on Access to Information*, toleo la 2, 1997.

Kutoa maelezo hayo kwa raia na watumishi ni njia bora ya kuendeleza matokeo utekelezaji. Kama ilivyoelezwa awali, madhumuni ya kanuni kuendeleza na uwazi wa serikali maofisa wanatarajiwa kutetea upatikanaji wa habari kuliko kusaka katika kanuni hizo maeneno yenye misamaha.

NJIA ZA KUKATA RUFANI

Njia za kufikiria upya maamuzi yaliyokataa maombi ya kupatiwa habari lazima zionyeshwe kwenye kanuni za utekelezaji. Kanuni hizo kwa Uingereza yanatoa ngazi mbili za mapitio kama ifuatavyo:

- i) Kufikiriwa upya katika ngazi ya juu ya uongozi wa idara
- ii) Rufani kwa Kamishna wa bunge wa utawala (Mpatanishi) kupitia kwa Mbunge.

Ni utaratibu mzuri kuwa wale wanaopitia upya kesi za rufani ndani ya wasiwe wamehusika katika uamuzi wa mwanzo. Kama ombi linakataliwa tena, mwombaji atamwomba Mpatanishi lakini kupitia kwa Mbunge tu. Hata hivyo uchunguzi zaidi uko katika mamlaka ya Msuruhishi na anaweza asiendelee na lalamiko hilo. Hakuna kimbilio lingine kupita ngazi ya Mpatanishi chini ya kanuni hizo.

Ukaguzi wa nje wa matendo ya serikali ni muhimu kwa ajili ya utekelezaji makini wa kanuni unapunguza hatari kwamba waombaji waliokataliwa habari kwa sababu ndogo hawatatendewa haki. Hata hivyo, nchini Uingereza utaratibu huu unatiwa dosari kwa sababu mpatanishi mara nyingi hana mamlaka ya kuamrisha na kushurutisha utoaji habari, na kwamba uwezo wao mwisho wake ni pale serikali inavyosema vibaya kuhusiana na maamuzi yaliyo kinyume.²

KUFUATILIA UTEKELEZAJI WA KANUNI

Ni muhimu kwa uendelezaji sera kwamba kuna njia za kufuatilia utekelezaji wa kanuni ili serikali iweze kuona kama zinafanya kazi na kama sivyo kufahamu sehemu zinakwama. Hatua muhimu ni pamoja na:

- panga muda wa
 - ◊ kushughulikia maombi
 - ◊ kufanya mahojiano
- kupata takwimu za kila mwaka kutoka kila idara kuhusu
 - ◊ idadi ya maombi chini ya kanuni³
 - ◊ idadi ya maombi yaliyokataliwa na msamaha kutajwa⁴
 - ◊ idadi ya maulizo ya idara na matokeo yake
 - ◊ idadi ya maulizo ya “Mpatanishi” na matokeo.

Malengo ya chini, ambayo idara zinapaswa kuyatekeleza, yameonyeshwa kwenye kanuni. Idara nyingi Uingereza zimechagua kuweka malengo yao thabiti ya utendaji. Kwa mfano, Kanuni za Utekelezaji za Uingereza imeweka lengo la majibu 20 kwa maombi yaliyo chini ya kanuni hizo na idara ya elimu na uajiri inatumia lengo lake la siku 15 kushughulikia maombi

² Ona mada kuhusu “Mpatanishi” kwa habari zaidi.

³ Kwa Uingereza haya yanahusu maombi yanayohusiana na Kanuni.

⁴ Kwa Uingereza haya yanahusu maombi ya kupata habari bila ya kujali kama Kanuni zimetajwa au la.

myepesi. Utendaji wao baadaye unachunguzwa dhidi ya malengo makubwa waliyojiwekea wenyewe.

Taarifa za mwaka zinaandikwa kulingana na takwimu kutoka kwa wakala walio chini ya kanuni hizo. Taarifa hizo zinatangazwa kwa raia. Hii ni mbinu muhimu inayosaidia kuleta uwajibikaji wa idara za serikali kwa kutoa huduma kwa raia.

WAPI PA KUPATA HABARI ZAIDI

- Ona UK Home Office, *Open Government: Explaining the Code of Practice on Access to Government Information* and *Guidance note on handling openness cases under the Code of Practice on Access to Government Information*.
- UK Home Office, *Freedom of Information Unit*, <http://www.open.gov.uk/index.html>

Wajibu wa Mpatanishi

Kazi ya Msuluhishi ni kuchunguza malalamiko ya raia dhidi ya mashirika ya kiserikali. Mada hii itaangalia zaidi wajibu wa Msuluhishi katika jitihada za kuwapasha wananchi habari zaidi; katika mada hii maneno 'Msuluhishi' na 'Kamishna wa Kutoa Habari' yametumika kama vile yana maana moja. Sheria zinazohusu uhuru wa habari mara nyingi huweka kipengere cha kuanzisha ofisi ya Msuluhishi kama ni mtu kutoka nje ambaye huangalia taratibu za kutoa taarifa mbalimbali kwa wananchi. Hutegemea nchi na nchi kwa vile katika knchi nyingine huenda kukawa na Msuluhishi tofauti anayesimamia eneo hili au Ofisi ya Msuluhishi inaweza ikashughulikia masuala yote yanayohusu serikali, ikiwa ni pamoja na kusimamia sheria za uhuru wa habari.

Mambo muhimu kuhusu Mpatanishi ni:

- anakuwepo kisheria
- ni huru
- ni mpatanishi kati ya serikali na raia
- ana mamlaka ya kuchunguza malalamiko
- anaweza kuwa na mamlaka ya kusimamia maamuzi yatekelezwe.

MAJUKUMU

Mpatanishi kwa kawaida anapewa madaraka ya kufuatilia huduma za serikali, kuhakikisha kuwa angalau viwango vya chini tu vya huduma hizo vinatekelezwa. Wajibu huu siyo tu kwamba ni wa kuhakikisha kwamba kazi za serikali katika kutoa maamuzi zinakwenda sawa na sheria, lakini pia kuhakikisha kuwa kazi zinafanywa kwa haki kufuatana na viwango vya utendaji wa utumishi wa serikali. Wajibu wa Mpatanishi chini ya mfumo wa uhuru wa habari ni:

- kuchunguza malalamiko
- kuendeleza utendaji bora na kuhakikisha wakala wa serikali wanafuata sheria
- kuchapisha ripoti za mwaka kwa Bunge na kuchunguza malalamiko
- kusisitiza utawanyaji habari kutoka kwa wakala wanaohusika na uhuru wa habari na kutoka ofisi zao
- kufanya tathmini kubaini kama wakala wanazingatia utendaji bora.

Huko Australia kazi ya kufuatilia sheria ya uhuru wa habari imo mikoani kwa Mpatanishi wa Jumuiya ya Madola. Wameamua kumweka Kamishna tofauti kulinda haki za watu binafsi chini ya sheria za uhuru wa habari.

UHURU

Nafasi ya Mpatanishi lazima iwekwe kisheria kwa kawaida kwa kutumia sheria ya Mpatanishi. Ni muhimu kwamba hii inampa uhuru wa kazi hiyo bila kuingiliwa na serikali. Ni wazi kwamba kama Mpatanishi lazima awe mwangalizi thabiti wa serikali na haiwezekani akamfanyia uchunguzi mwajiri wake.

UPEO WA KAZI YA MPATANISHI

Upeo wa kazi ya Mpatanishi unaonyeshwa na sheria, kama vile Sheria ya mpatanishi, hasa kulingana na ukubwa na mfumo wa serikali katika nchi husika. Uwezo wa kuchunguza unaweza ukahusisha nguzo ya utawala au, kama ilivyo nchini Ireland, inawezekana kuhusisha pia serikali za mitaa na mashirika mengine yanayohusiana. Kazi yao inaweza kuwa ni kuchunguza malalamiko rasmi tu au wanaweza pia kuwa na upeo zaidi wa kuchunguza nyendo za wakala wa serikali, kwa uamuzi wa Mpatanishi mwenyewe.

Kama ilivyo kwa taratibu nyingine za kupata habari kazi za Mpatanishi matokeo yake huwa madogo endapo hakutakuwepo. Maandishi ya huduma zinazotolewa na maelezo ya huduma hizo zinapatikana vipi huwafanya raia wawatumie wapatanishi. hii inaonyesha dhima ya serikali kwa wajibu huo.

UPATANISHI

Moja ya mambo muhimu kuhusu mpatanishi ni kwamba wanafanya kazi kama wapatanishi kati ya serikali na raia wake. Wanatoa mbinu nyingine kuliko zile za uhasama za mahakama ambapo serikali na raia wanakuwa mahasimu.

Ili watekeleze wajibu wao ipasavyo lazima waonekane kuwa:

- wanaweza kufikiwa kwa urahisi
- wako huru
- wana haki katika shughuli zao wakiwa na walalamikaji na wakala wa serikali
- hodari kwa kusuluhisha malalamiko.¹

Pamoja na kulinda haki za raia, mpatanishi anaweza kusaidia kulinda watumishi wa serikali. Kwa mfano, moja ya kazi za Mpatanishi huko Hongkong, China ni ‘Kuonyesha ukweli wa mambo pale maofisa wa serikali wanaposhitakiwa kwa uonevu’.² Kutoa huduma ya kutatua malalamiko kuhusu huduma za jamii ni kazi muhimu kwa kudumisha imani ya raia. Katika nchi nyingi hakuna shughuli za sekta binafsi kwa huduma za jamii zinazotolewa na serikali, hivyo majukumu ya Mpatanishi kama msuluhishi yanakuwa na umuhimu wa kipekee.

MADARAKA YA MPATANISHI

Ingawa ofisi ya mpatanishi ni ya kisheria, madaraka yao mara nyingi yana mipaka yake. Mamlaka hasa waliyonayo ni kuweza:

- kuchunguza taarifa za wakala anayechunguzwa
- kutaka mahudhurio ya mashahidi
- kutwaa hati mbalimbali
- kuingia sehemu yoyote inayohusika na uchunguzi
- kuchapisha taarifa.

¹ Kevin Murphy, Ombudsman and Information Commissioner Designate, Ireland. ‘Accountability and the Citizen’, Address to the *Annual Conference of the IPA*, Dublin, 7 Nov. 1997.

² Office of the Ombudsman, Hong Kong, China: *Vision, Mission, Values and Roles*, http://www.sar-ombudsman.gov.hk/english/about_ocac/vision.htm

Hata hivyo haya huweza kusawazishwa kwa vizuizi vya kawaida endapo uamuzi wa Mpatanishi utambana wakala wa serikali. Kuna aina tatu za madaraka waliopewa kukazia maamuzi, kama ifuatavyo:

- kufanya maamuzi yanayofanya lazima yatekelezwe na Mawaziri
- kufanya maamuzi ambayo ni amri, kutegemea veto ya waziri au rufani mahakamani kwa kipengele cha kisheria
- kutoa mapendekezo.

Njia inayopendwa zaidi ni ya kupunguza madaraka ya Mpatanishi yawe tu kupendekeza kusema jambo litolewe hadharani. Hivi ndivyo ilivyo chini ya kanuni za utekelezaji juu ya kupata habari nchini Uingereza na chini ya sheria ya uhuru wa habari huko Australia na Canada. Hoja inayotetea jambo hilo ni kwamba hatimaye uwajibikaji utaendelea kuwa wa waziri aliyechaguliwa ambaye anawajibika moja kwa moja kwa Bunge na wapiga kura kuliko hata ofisa aliyeteuliwa. Imeelezwa kwamba, katika utendaji, mawaziri mara chache wanadharau mapendekezo ya Mpatanishi kwa sababu serikali itasemwa vibaya.

Huko Canada ingawa maamuzi ya Kamishna wa habari hayambani mhusika moja kwa moja, lakini ana uwezo wa kupeleka shauri mahakamani. Uamuzi wa mahakama katika hizo unakuwa na nguvu zote za sheria. Hii ni nyenzo muhimu kwa kamishna huyo ambaye vinginevyo huonekana kama hana nguvu zoztoe. Uhusiano na mahakama ulioingiwa kwenye sheria ya Mpatanishi una uzito mkubwa katika madaraka yao.

Lakini wale wanopenda madaraka ya Mpatanishi yaongezwe wanaonyesha mfano wa New Zealand. Kinyume na madai kwamba maamuzi ya Mpatanishi hayawezi kubadilishwa, katika miezi sita ya kwanza ya sheria yao ya uhuru wa habari, veto ya waziri ilitumika mara saba. Sheria juu ya matumizi ya veto ilirekebisha baada ya mwaka 1987, kufanya uamuzi wowote wa kutumia veto unahitaji uamuzi wa Baraza zima la Mawaziri unaotaka Baraza la Ushauri likutane jambo ambalo linategemea kuangaliwa upya na mahakama. Toka wakati huo veto haijatumiwa tena.³

³ Maurice Frankel, Campaign for Freedom of Information, UK: Seminar, UK London School of Economics, 16 Februari 2000.

Mikataba Ya Raia

Mikataba ya raia ni hati maalum zinazoeleza kwa muhtasari huduma zinazotolewa na wakala wa serikali na namna ya kupata huduma hizo na pia mambo ya kufanya endapo huduma hizo hazikidhi haja. Mikataba hiyo ina madhumuni ya kuweka viwango vya huduma vilivyopangwa kwa mashauriano kati ya maofisa watendaji na watumiaji wa huduma hizo. Nia ni kuongeza uwajibikaji kwa kuzitangaza kwa maandishi huduma za serikali. Mikataba hiyo inaweza ikawepo kwenye serikali kuu au serikali za mitaa na kwa viwango vya huduma za kitaifa au za ngazi ya chini.

Mambo muhimu katika mikataba hiyo ni:

- siyo ya kisheria
- inalenga kuongeza ushiriki wa raia
- hufafanua viwango vya huduma.
- huwezesha kutolewa habari kwa maandishi kuhusu huduma.

UPEO

Mikataba ya raia inaweza ikaanzishwa kama sehemu ya mbinu za kuinua huduma za serikali au namna ya kutatua matatizo ya sehemu katika sekta fulani. Hufafanua huduma ambazo zinatolewa na viwango vya huduma hizo ambavyo raia wavitazamie. Hata hivyo, ni muhimu kwamba mambo hayo yanawekwa bayana kuwezesha utekelezaji wake kufanyika. Kama maeleza hayaeleweki na ni jumla, basi watumishi wa serikali hawafahamu malengo wanayotarajiwa wayatimize na kuridhika kwa watumiaji kutazidi kupungua.

VIWANGO

Mambo ya msingi ya huduma kwa umma yamo katika Mikataba ya raia. Mfano mmoja ni wa Uingereza ambao unataja misingi 9 ya utoaji wa huduma za umma, kama ilivyo hapa chini:

- kuweka viwango ambayo ni
 - ◊ ni sahihi
 - ◊ rahisi
 - ◊ vinafuatilika
 - ◊ vinapimika
 - ◊ vinachapishwa
 - ◊ vinarekebishwa
- kuwa wazi na kuwa na habari zote kuhusu gharama, utendaji upatikanaji
- kushauriana na kushirikisha watendaji na watumiaji
- kuhamasisha upatikanaji wa huduma na kuweza kuchagua
- kuwahudumia wote sawa
- kurekebisha mambo yanapoharibika
- kutumia rasilimali vizuri
- kubuni vitu vipya na kuendeleza
- kufanya kazi na watoa huduma wengine.¹

¹ UK Cabinet Office, *Service First*, 1998.

Misingi hii ya mwongozo inaweza kutumika kwa aina za huduma pamoja na malengo ya utendaji.

Baadhi ya malengo yanayopimika kirahisi ni:

- saa za majibu
 - ◊ kwa maulizo ya maandishi
 - ◊ kwa malalamiko
- saa za kusubiri miadi
- malipo na ada.

Mikataba ina nia ya kubadili utamaduni wa utoaji huduma kwa kuhakikisha kwamba watumiaji wanashauriwa na mahitaji yao na shaka zao vinaondolewa. Viwango vinapaswa kuwekwa baada ya kushauriana na raia na watendaji. Njia hii inagundua mahitaji ya watumiaji na ukweli unaowakabili hao wanaotoa huduma. Hii itasaidia kuhakikisha kuwa vyote vinafanana kwa karibu.

MALALAMIKO

Mikataba inaweka taratibu za kulalamika. Nia ni kubadili mfumo kwamba kulalamika ni jambo la kinyume na lisipewe nafasi hadi kuyaona malalamiko kama namna muhimu ya mawasaliano na kubadilishana mawazo. Maoni ya raia yanaweza yakachanganuliwa kwa ajili ya kuboresha huduma za jamii sehemu zinakolegalega.

Utaratibu wa malalamiko utoe nafasi ya marekebisho ya ndani na pia usuluhishi usiokuwa na upendeleo kutoka nje hasa kwa Mpatanishi (Ona mada kuhusu wajibu wa Mpatanishi ili kupata habari zaidi). Hata hivyo ni lazima kuangalia kuwa kushindwa kufikia viwango vilivyokuwa kwenye mkataba, ingawa husababisha kutokea kwa malalamiko, hakusababishi hatua zozte za kisheria.

UFUATILIAJI

Mikataba ya Raia lazima itoe mbinu za kufuatilia utendaji wa sekta ya umma. Jambo moja muhimu suala ni kuwataka wakala wa serikali, mashirika kuchapisha habari kuhusu utendaji wao. Wakala hao wanatakiwa kulinganisha na kuchapisha takwimu kama inavyotakiwa na mkataba ili kuwapa raia na wawakilishi nafasi ya kupima utekelezaji wa huduma. Endapo Mkataba unahusu huduma ya kitaifa, kama vile shule au hospitali, utendaji wa huduma hiyo mahali ilipo italinganishwa kwa kutumia mbinu hiyo. Pamoja na kutambua sehemu zenye matatizo, hiyo itatoa nafasi nzuri kujua sehemu imara na kufuatilia namna ya kuboresha huduma hizo.

KUPATA HABARI

Mikataba hiyo ya raia inaweza kutumika kuunga mkono sheria ya uhuru wa habari. Sheria hizi kwa kawaida zinahitaji maandishi yachapishwe kuhusu muundo, kazi na shughuli za mashirika ya serikali. Hata katika nchi zisizo na sheria za uhuru wa habari, mikataba hiyo inaweza kutumika kutoa nafasi ya kutolewa hadharani habari za aina hiyo. Habari zihakikishwe zinapatikana kwa kutumia mbinu mbalimbali zilizopo ambazo zinaweza kuwa ni vyombo vya habari, maktaba na mtandao wa kompyuta.

Mikataba ya Raia inadhamiri ya kuimarisha uwajibikaji katika sekta za serikali pamoja na utoaji wa huduma. Kwa mfano, huko India mikataba hiyo imetumika kupambana na rushwa ndogondogo kwa kuwapa raia habari kuhusu maeneo ya huduma ambako rushwa inaombwa mara kwa mara. Mikataba hiyo inaeleza huduma ambazo serikali itatoa, muda wa kila huduma, ofisa wa serikali anayepaswa kufuatwa na marekebisho endapo huduma haikutolewa.²

² SD Sharma, 'Mobilising Civil Society:NGO initiative to fight corruption and promote good governance - in the Indian Context', Mada iliyowasilishwa kwenye warsha kuhusu *Promoting Integrity in Governance* kwenye mkutano wa kimataifa wa *World Conference on Governance* uliofanyika Manila, Philippines, 31 Mei – 4 June 1999. Hatua hiyo ni matokeo ya ushirikiano kati ya Transparency International India na serikali.

Ofisi za Ushauri wa Raia

Ofisi za Ushauri za Raia (Citizens' Advice Bureaux - CABx) ni mtandao huru ambao hutoa bila ya malipo ushauri na habari kwa wale wanaohitaji msaada katika masuala ya nyumba, madeni, ukosefu wa mahali pa kuishi, na namna ya kupata manufaa. Mambo muhimu ya Ofisi hizo ni:

- kutoa habari kuhusu huduma za umma
- kutoa ushauri wa bure na huru kwa raia
- kutoa njia mbili za mawasiliano kati ya raia na serikali.

UPEO

Mitandao ya Ofisi hizo huenea nchi nzima, mijini na vijijini huku ikihakikishwa kuwa msingi ni kupatikana kwa usawa kwa huduma hiyo ya ushauri. Jambo muhimu kwa ofisi hizo ni kwamba ushauri unaotolewa hautozwi. Ofisi hizo mara nyingi huwa na watendaji walioelimika ambao hufanya kazi kwa kujitolea.

Ingawa ofisi hizo mara nyingine hupewa fedha na serikali, lazima zibakize uhuru kiasi ili zionekane kuwa zinatoa huduma kwa haki na bila ya upendeleo. Kwa mfano nchini Mauritius ofisi hizo zinaendeshwa na Wizara ya Maendeleo Mijini. Nchini Uingereza zinaendeshwa na chama cha National Association of citizens Advice Bureaux, huko England na Wales na Scotland na Ireland ya Kaskazini, zinaendeshwa na vyama ambavyo hupata ruzuku kutoka misaada inayoratibiwa kisheria na michango ya hiari.

MADHUMUNI

Ofisi za ushauri wa Raia hutoa ushauri kuhusu matatizo ya kawaida ya kijamii yanayowakabili raia wa kawaida. Madhumuni yake yako katika pande mbili kama inavyoonyeshwa na zile za New Zealand:

- 1 *Kuhakikisha kwamba watu hawateseki kwa sababu ya ujinga kuhusu haki na madaraka au kuhusu huduma zilizopo; au kwa sababu ya kukosa uwezo wa kueleza mahitaji yao kwa ufasaha.*
- 2 *Kutumia ushawishi unaofaa kwa ajili ya kuendeleza sera za kijamii na huduma mahali walipo na kitaifa.¹*

UPASHAJI HABARI

Serikali zinaweza kutakiwa na sheria za uhuru wa habari au na vipengere vingine kama vya Mikataba ya Raia, Kanuni za Utekelezaji n.k. kuchapisha na kusambaza habari juu ya huduma za serikali. Ofisi za Ushauri za Raia zinaweza kuwa ni namna nzuri ya kufikia raia kupitia mtandao wake wa kitaifa, na hivyo kuisaidia serikali kutimiza wajibu wake. Huko New Zealand Ofisi hizo zinasambaza majarida mengi yanayoongoza raia ambayo yameandaliwa na serikali. Hata hivyo ni muhimu kufahamu kwamba kazi hiyo ina mipaka kutokana na upatikanji wa fedha.

¹ Glen Innes Citizens Advice Bureau, New Zealand: <http://www.geocities.com/soHo/Veranda.2934.cabgi.html>

Habari zinaweza kutolewa kuhusu:

- huduma gani zinapatikana
- namna ya kuzipata
- namna ya kulalamika
- namna ya kupata ufumbuzi wa matatizo.

Mtandao wa Kopyuta unatumika katika ofisi hizo huko Uingereza ili kuifanya huduma ya ushauri ipatikane sehemu nyingi. Ofisi hizo hutumia e-mail kushughulikia maswali na kuna kitabu cha mwongozo (Advice Guide) kinachopatikana kupitia huduma ya Internet. Hiki kinawasaidia washauri kupata habari na kuzitumia katika kazi zao. Huko New Zealand, ofisi hizo zimeanzisha mpango wake wa kutumia Kompyuta ili huduma zao ziwafikie wengi na huko Mauritius pia taarifa za chama zinaweza kupatikana kwenye 'web-site' ya serikali.

USHAURI

Ofisi za Ushauri wa Raia hutoa ushauri kinatoa ushauri juu ya masuala mengi yanayohusu huduma zinazotolewa na sekta za serikali na binafsi. Katika mada hii mtaangalia wajibu wa ofisi hizo kulingana na huduma zinazotolewa na serikali.

Huduma ya ushauri kwa kawaida hutolewa katika mashauriano binafsi ambapo ushauri hutolewa katika kujibu swali fulani. Washauri wanaelekeza haki za kisheira za raia na kushauri hizo zitaweza kutumiwa vipi, huduma zilizopo za kuwasaidia na nini cha kufanya ikiwa huduma hizo hazikuridhisha.

Pamoja na ushauri kwa raia, ofisi hizo pia hutoa ushauri kwa serikali kuhusu kuendeleza huduma na malalamiko ya kawaida ya raia, na hivyo kutoa fursa nzuri ya mawasiliano kwa ajili ya serikali.

MALALAMIKO

Ni muhimu kutambua kwamba Ofisi za Ushauri za Raia hazitatui malalamiko ya raia. Wanaweza kutoa habari juu ya njia gani inapaswa kufuatwa, lakini kwa kawaida hawasimaii mashauri hayo wao wenyewe.

Wanaweza kushauri juu ya namna ya kuchagua njia ili matatizo yatatuliwe na hatua za lazima za kuchukuliwa. Wanakubali kwamba utambuzi kwamba raia wana haki ni vigumu ofisi hizo zinakubali kuwa suala la kutambua kuwa raia wana haki, haliwezi kutekelezeka bila ya kuwa sheria maalumu zinazowezesha kukubalika kwa dhana hiyo, kwa mfano sheria dhidi ya ubaguzi, sheria za kima cha chini cha mshahara n.k. Ofisi hizo zinaweza kushauri namna ya kutumia vyombo vya kuimarisha sheria ambazo tayari zipo kwa ulinzi wa haki za raia. Kwa upande mwingine, ofisi hizo zinaweza kuwa kama vikundi vya kuweka shinikizo kwa ajili ya mabadiliko ya mipango ya serikali.

Pamoja na kutoa mwongozo kwa ajili ya malalamiko kuhusu huduma za jamii, ofisi hizo zinaweza kuiarifu serikali kuhusu sehemu zenye matatizo, kuiwezesha serikali kupeleka fedha chache zilizopo kugharimia miradi inayozihitaji zaidi. Ofisi hizo pia zinaweza kutoa habari za maana kwa serikali juu ya mahitaji ya sehemu na malalamiko juu ya hali ambayo haiko moja kwa moja kwenye huduma za serikali lakini inapaswa kushughulikiwa na sekta ya umma.

Kwa mfano, huko Mauritius shughuli kubwa na muhimu ya mtandao wa ofisi za ushauri za raia ni kutoa njia ya mawasiliano kutoka kwa wananchi mpaka serikalini juu ya mitazamo ya maendeleo ya sehemu na miradi iliyopangwa. Uingereza maswali ya raia yanapelekwa kutoka ofisi ndogo hadi ofisi ya kitaifa kwa kupitia fomu maalum za kujaza zinazoitwa “Bureaux Evidence Forms”. Fomu hizo zinajazwa kwa yale maswali ambayo huonekana yanaelezea tatizo kubwa la kijamii. Taarifa hizo baadaye huwa ndiyo msingi wa ripoti zinazoandikwa na kutawanywa mahali pengi.